

Cansız Hoca'nın Bazı dini Görüşleri

Mehmet GÜNAYDIN*

Özet

Osmanlı İmparatorluğu devrinde, Trabzon sancağına bağlı Of kazasındaki medreselerin din eğitimi ve öğretimi açısından son derece fonksiyonel olduğunu söylememiz mümkündür. Yaklaşık üç asırlık bir geçmişe ve geleneğe sahip olan bu medreselerde yetişen âlim ve hocaların ülkemiz genelindeki din hizmetlerine önemli katkıları olmuştur.

Bu geleneğin son temsilcilerinden biri de, din âlimi olarak bilinen "Cansız Hoca" lakaplı Mustafa Cansız'dır. Diyanet İşleri teşkilatında vaiz ve müfettiş olarak görev yapmıştır. Doğrudan ve dolaylı olarak din eğitimine önemli katkıları olmuştur. Din âlimi olmanın yanı sıra felsefeye önem vermesi, şairliği ve mi-zahi yönünün güçlü olması da onu farklı kılan özelliklerindedir. Bu itibarla dinî meselelere bakışı ve yorumlarının dikkat çekeceğini düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: *Of Medreseleri, Din Eğitimi, Cansız Hoca.*

An Overview of Same Religious Views of Cansız Hodja

Abstract

It is possible to say that the madrasah (religious schools) in Of district of Trabzon sanjak in Ottoman period were very functional. The religions scholars in these schools which they have opened for three centuries, contributed to national religious education and religious services.

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi

One of the last representatives of this tradition is religious scholar know as the “dulleteacher” dubbedis Mustafa Cansız. He has worked for the organization of the Religious Affairs as a preacher and an inspector. He has made notable cantributions religious education directly an indirectly. In addition to being a scholar of religion he has given importance to philosophy, poetry and humor were features that make different and strong. In this respect we think the religious view of the issues of Cansız wiil attract attention and comments.

Keywords: Madrasah of Of, Education of Religion, Cansız Hoca

Giriş

Trabzon'un Of ilçesi¹ gerek Osmanlı dönemi ve gerekse Cumhuriyetin kuruluşundan sonra din eğitimi ve öğretiminde önemli ağırlığı olan ilim merkezlerinden biridir. Of medreselerinde yetişen yüzlerce âlim, ülkemizin pek çok yöresinde görev yapmış olup, “Of Uleması” ve “Ofllu Hocalar”² adıyla ün yapmışlardır.³ Özellikle 1950'li yıllardan sonra Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatında görev üstlenenlerin, toplumun dini düşünce yapısına değerli katkı sağladıklarını söylememiz mümkündür. Bu çalışmada öncelikle yörenin dini-kültürel yapısı ve medreseler hakkında özlü bilgi verilerek bu önemli katkının arka planı kısaca irdelenmeye çalışılacaktır. Daha sonra ise, medrese geleneği içerisinde yetişen ve son devir din alimi ola-

¹ Of'un tarihi ve kültürünü araştırırken daha önce Ofa bağlı olan Çaykara, Dernekpazarı ve Hayrat ilçelerini de Of ile birlikte değerlendirmek gerekir.

² “Ofllu Hocalar” diye nitelendirilen din hocaları ile günümüz “Ofllu Hoca” tiplmesi arasında hiçbir irtibat söz konusu olmayıp, tarihi dokuyu zedelemeye çalışmanın boş bir gayret olduğunu belirtmekte yarar görüyoruz. Bu açıdan konuyu kısmen irdeleyen bir çalışma için bkz. Düzenli, Yahya, “Mandan Hoca'dan Günümüze Ofllu Hoca: İronik Şablonun Ötesi”, *Temel Kimdir*, Editör: Ömer Asan, Heyamola Yay., İstanbul, 2006, 92-129.

³ Bu âlim ve hocaların çoğunluğu 1948 yılında Of'tan ayrılarak kaza statüsüne getirilen ve sahilden 27 kilometre içeride bulunan günümüz Çaykara ilçesinin sınırları içerisinde yaşadıkları bilinmektedir.

rak bilinen Mustafa Cansız'ın (1895-1975)⁴ hayatı ve bazı dinî görüşleri üzerinde durulacaktır. Çalışmada Cansız Hoca'nın dinî görüşleriyle ilgili verilen bilgilerin tamamına yakını değişik vesilelerle kendisi tarafından kaleme alınan ancak daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış belgelere dayandırılmaktadır.

1. Of'un Dinî-Kültürel Yapısı ve Medreseler

Bilindiği üzere Trabzon, Fatih Sultan Mehmet tarafından 26 Ekim 1461 tarihinde Osmanlı topraklarına katılmıştır. Fethin ardından Trabzon ve yöresi "Trabzon Sancağı" adı altında bir idari birim olarak Osmanlı Devleti idari sistemi içerisinde yerini almıştır.⁵ Bu idari sistem içerisinde Of Trabzon'a bağlı olarak kaza statüsüne getirilmiştir. Trabzon'un 55 kilometre doğusunda yer alan Of, ilçe olma konumunu halen sürdürmektedir.

Kaynaklara göre daha önce gayr-i müslim olan Of halkının Trabzon'un fethinden yaklaşık yüz yıl sonra İslam dinine girdiği ve Müslümanlaştığı ifade edilmektedir. Bu süreçte Maraşlı bir Müslüman Türk âlimi olan ve Osman Efendi diye bilinen kişi Bayburt üzerinden Of bölgesine gelerek burada yörenin en tutucu papazlarıyla samimi bir ortamda günlerce dinî tartışmalar yaparak İslam'ın burada kabul edilerek yayılmasına büyük katkı sağlamıştır. Sürecin başında Of'un Hıristiyan din adamları Osman Efendi'ye tepki göstermiş olmalarına rağmen sonunda onlar da İslam'ı kabul ederek Müslüman olmuşlardır. Bunu gören yöre halkının çoğunluğu da İslâm dinine girmiştir.⁶ Esasen din değiştirme olgusu kolay bir hadise

⁴ Geniş bilgi için bkz. Günaydın, Mehmet, *Cansız Hoca*, Heyamola Yay., İstanbul, 2007.

⁵ Öksüz, Hikmet, "Tarihi Seyir İçinde Çaykara", *Çaykara'nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu-I*, 16-19 Temmuz 2002, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon, 25; Bilgi için bkz. Trabzonlu Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, İmran Matbaası, İstanbul, 17 Şaban 1297, 55-59.

⁶ Trabzonlu Şakir Şevket, **a.g.e.**, 99; Cansız, Mustafa, "Of Kazasının Umumi Tarihçesi", *İnan, Trabzon Halkevi Kültür Dergisi*, Yeni Seri Sayısı: 38, Mart 1948, 12. Cansız'ın bu makalesi Of tarihi hakkında yapılan ilk ciddi bir

olmayıp, uzun bir süreç işidir.⁷ Dolayısıyla Ofluların İslam dinini hiçbir baskıya maruz kalmadan kabul etmelerinin⁸ anlamlı olduğu ve sebeplerinin irdelenmesi gerektiği kanaatindeyiz. Hayatı ve dini görüşlerini aktaracağımız Cansız Hoca, Çaykara'nın Maraşlı Köyü'nde metfun bulunan Maraşlı Osman Efendi'nin mezar taşına yazdığı mısralar oldukça anlamlıdır:

“Of'a imanı, İslâm'ı getirdi
Kemâlin membaı Maraşlı Osman
Ne kudsî kudrete malikti hayret!
Boyun eğmişti bir görmede ruhban
Dokuz yüz altmış idi hicri yıllar
O'nu rahmetlere gark etti Rahman.”

Maraşlı Osman Efendi'nin gayretleri yanı sıra Osmanlı Devleti'nin iskân politikaları çerçevesinde Müslüman Türk ailelerinin bölgeye yerleştirildiği de bilinen bir husustur. Bunlar arasında Çepni ve Peçenek soyundan Türk ailelerin ağırlıklı olduğu ifade edilmektedir.⁹ Bu politikanın yöre halkının Müslümanlaşmasına önemli etkileri olmuştur.

Müslümanlaşan Of yöresinin eğitim-öğretim tarihine ışık tutacak en önemli yapılar, camilerin hemen yanı başında inşa edilen ve halen “medrese” olarak anılan eserlerdir. Bölgede inşa edilen en eski cami, bugünkü Çaykara ilçesinin Akdoğan Köyü Kovacık Mahalle'sinde bulunmaktadır. 1650 yılında inşa edilen cami ve medrese bölgenin eğitim tarihi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bunun haricinde Dernekpazarı

araştırma olduğunu söylememiz mümkündür. Ayrıca bkz. Umur, Hasan, *Of ve Of Muharebeleri*, 8 vd; Umur, Hasan, *Of Tarihi Vesikalar ve Fermanlar*, Güven Basımevi, İstanbul, 1951.

⁷ Bkz. Kirman, M. Ali, “Din Değişirme Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Dini Araştırmalar*, C.6, Sayı 18, Ocak-Nisan 2004, 80.

⁸ Cansız, **a.g.m.**, 12.

⁹ Cansız, **a.g.m.**, 12.

ilçesine bağlı Çalışanlar ve Taşçılar köyleri¹⁰ ile Kondu ve Güney Mahallelerindeki camilerin yanı başında bulunan ve halen muhafaza edilen medreseleri örnek göstermemiz mümkündür.

İstanbul Şeyhülislamlık arşivindeki 1914 yılına ait cetvele göre Of'ta 69 medrese, 69 müderris ve 1482 öğrenci olduğu belirtilmektedir.¹¹ Aynı dönemlerde İslam dünyasının hiçbir yerinde bir kazada ve bilhassa köylerinde bu kadar medresenin bulunduğuna ihtimal vermek herhalde mümkün değildir. Bu medreselerde binlerce öğrencinin öğrenim gördüğü düşünüldüğünde yöre halkının ilime, eğitim-öğretime ne kadar önem verdikleri anlaşılabilir olur.¹² 1868'li yıllarda Trabzon'un İngiliz Konsolosu görevinde bulunan W. G. Palgrave, "Of'taki kadar çok sayıda molla ve müftüye, Anadolu'nun hiçbir yerinde rastlanmaz" ifadesine yer vermektedir. Bu bilgiyi aktaran Michael E. Meeker de aynı kanaati paylaşmaktadır.¹³

17. yüzyıldan itibaren Of yöresinde yaygınlaşan medreseler, bölge insanının eğitiminde etkin rol oynamışlardır. Bu itibarla geleneksel medrese eğitiminin uzun süre ve disiplinli bir ortamda sürdürülmüş olması nedeniyle sosyo-kültürel yapının oluşumunda dinin etkisini güçlü bir şekilde görmek mümkündür.¹⁴ Of halkı, müderrislere çok büyük değer verdiği gibi onlara saygıda asla kusur etmezlermiş. Her yıl kazanın birkaç köyünde medreselerden mezun olanlar için icazet merasimleri düzenlendiği, bu icazet törenlerine binlerce insan katıldığı ve meşhur âlimlerin nasihatlerini dinledikleri ve bu nasi-

¹⁰ Sarı, İbrahim, "Tarihi Süreçte Eğitim-Öğretim", *Geçmişten Geleceğe Çaykara Dernekpazarı Tarih-Toplum-Kültür*, Çaykara ve Dernekpazarı Kültür Yardımlaşma Cemiyeti Yay., Hazırlayanlar: Hasan Hüsnü Durgun-İsmail Sarı-Orhan Durgun, Seçil Ofset, İstanbul, Aralık, 2005, 146.

¹¹ Albayrak, Sadık, "1914 Yılında Trabzon Medreseleri ve Çaykara'da İlmi Hayat", *Çaykara'nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu-I*, 16-19 Temmuz 2002, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon, 309.

¹² Umur, Of ve Of Muharebeleri, 25.

¹³ Meeker, E. Michael, *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus Türk Modernitesi ve Doğu Kara Deniz'de Osmanlı Mirası*, Çev. Tutku Vardağlı, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2005, 300.

¹⁴ Sarı, **a.g.m.**, 146, 147.

hatlerin halk üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Zira civar bölgelere göre bu yörede toplum düzenini sarsacak nitelikte ahlaka aykırı olan hırsızlık, içki, kumar ve zina gibi davranışlar pek görülüyordu. Bu da yörede birlik ve beraberliğin, kardeşliğin sağlanması ve devam etmesine olumlu katkı sağlamaktaydı. Ayrıca hurafe ve batıl inanışların yayılması medreseler sayesinde engelleniyordu.¹⁵

Yörenin Cumhuriyetten önceki din âlimi yetiştirme özelliği Cumhuriyet kurulduktan sonra da devam etmiştir. Özellikle 1930-1950 yılları arasında din eğitimi ve öğretimine bazı kısıtlamaların getirildiği bilinmektedir. Ancak yörenin coğrafi konumu ve din bilginlerinin çokluğu din öğretiminin Of civarında hemen hemen kesintisiz sürdürüldüğü bilinmektedir. Bu bağlamda Bakkalzade İsmail Hakkı Efendi¹⁶, Gargar Muhammed Müslim Efendi¹⁷, Tayyip Zühtü Efendi¹⁸, Dursun Nuri Feyzi Güven¹⁹, Mustafa Cansız²⁰, Mehmet Rüştü Aşıkkutlu²¹, Hasan Rami Yavuz²² gibi önemli şahsiyetler ve gayretleri anılmaya değerdir.

¹⁵ Umur, **a.g.e.**, 31-32.

¹⁶ Bakkalzade İsmail Efendi son devir Osmanlı müderrislerindedir. Çaykara'da Ataköy'de (Şinek) doğdu. Bilgi için bkz. Yavuz, Yusuf Şevki, "Bakkalzade İsmail Hakkı", *DİA*, IV, İstanbul, 1991, 545; Albayrak, Haşim, *Oflu Hoca Kavramını Oluşturan Din Adamları*, Sahaflar Kitapsarayı, İstanbul, 2008, 114-117.

¹⁷ Albayrak, Haşim, *Oflu Hoca Kavramını Oluşturan Din Adamları*, 157. Yavuz, Yunus Vehbi, *Çaykaralı Hacı Hasan Efendi*, Birinci Kitap, İHVAK Yayın No: 004, Hacı Hasan Efendi Külliyyat: 04, İstanbul 2004, 138-145.

¹⁸ Umur, **a.g.e.**, 37-38; Yavuz, Yunus Vehbi, **a.g.e.**, 138-144.

¹⁹ Cumhuriyet devri müderris ve Nakşî şeyhlerinden olan Dursun Nuri Feyzi Güven'in hayatı hakkında bilgi için bkz. Yavuz, Yusuf Şevki, "Dursun Nuri Feyzi Güven", *DİA*; 14, İstanbul, 1996, 328, 329; Yavuz, Yunus Vehbi, **a.g.e.**, 214-218.

²⁰ Bkz. Günaydın, Mehmet, *Cansız Hoca*, Heyamola Yay., İstanbul, 1997.

²¹ Günaydın, Mehmet, *Karadeniz Güneşi Re'is'ül Kurâ* Mehmet Rüştü Aşıkkutlu'nun Hayatı ve Din Eğitimi ve Öğretimine Katkıları, Selçuk Ofset, Kahramanmaraş 2004.

²² Bkz. Kaban, Engin, *Hasan Rami Efendi ve Çaykara Sosyal-Kültürel Hayatına Etkileri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1997; Yavuz, Yunus Vehbi, *Çaykaralı Hacı Hasan Efendi*, Birinci Kitap, İHVAK Yayın No: 004, Hacı Hasan Efendi Külliyyat: 04, İstanbul 2004.

Mustafa Cansız Hoca'nın dünyaya geldiği ve günümüzde Of'tan ayrı bir ilçe haline gelmiş olan Dernekpazarı'nın Kondu Mahallesi de o dönemde önemli bir ilim merkezi olup, dini ilimlerin öğretildiği medresesi kısmen günümüze kadar gelmiştir. Ahmed Ziyâeddin Gümüşhanevi'nin²³ meşhur haleflerinden Yusuf Şevki Efendi²⁴ de bu mahalleden olup yörede önemli ağırlığı olan kişilerden biridir.

Bütün bu veriler dikkate alındığında Trabzon'un Of kazası, medrese ve müderrisler bakımından dönemi içerisinde oldukça önemli bir konumda bulunduğu ve bu sebeple yörenin bir ilim merkezi olduğunu söylemek mümkündür.²⁵ Mustafa Cansız da böyle bir ortamda yetişmiş çok yönlü bir din âlimidir.

3. Mustafa Cansız'ın Hayatı

Mustafa Cansız, Trabzon'un bugünkü Dernekpazarı ilçesinin Kondu Mahallesi'nde Cansızoğulları'ndan Ahmet Efendinin oğlu olarak 1311/1895 yılında dünyaya gelmiş. İki yaşında iken babasını kaybetmiş ve annesinin himayesinde büyümüştür. Çocukluk ve gençlik yıllarında çok yaramaz olduğu;şakacı ve nüktedanlığı yanı sıra yöresel türkü okuması ve çok iyi horon oynamasıyla bilinmektedir..

Yörenin önemli medreselerinden biri olan kendi köyündeki medresede müderris olarak görev yapmakta olan Gargar Muhammet Müslim Efendi'den²⁶ küçük yaşta ders almaya başlamıştır. Yaşı küçük olması nedeniyle birkaç yıl içerisinde sadece namaz surelerini ezberleyebilmiş ancak daha sonra bütün dersler kendisi için çok kolay olmaya başlamış ve aldığı

²³ Gündüz, İrfan, "Ahmet Ziyauddin Gümüşhanevi", DİA, 14, 276.

²⁴ Bilgi için bkz. Yıldırım, Arif, "Kondulu Yusuf Şevki Efendi", Çaykara'nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu I, Eser Ofset, Trabzon, 2005, 572-576.

²⁵ Geniş bilgi için bkz. Günaydın, Mehmet, "Of Medreselerinin Tarihi Fonksiyonelliğine Bakış", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl:6, Sayı: 12, Temmuz-Aralık 2008.

²⁶ Bilgi için Bkz. Kaban, Engin, **a.g.e.**, 27.

dersleri hiçbir zorluk çekmeden hocasına arz etmiştir.

Talebeliğinde zeki ve çalışkanlığı ile bilinirmiş. Yaramazlıkları nedeniyle Hocası Müslim Efendi O'nu dövmek istemiş. Ancak aldığı dersleri muntazam bir şekilde verdiği için bir türlü dövme imkânı bulamazmış. Mustafa'ya diğer talebelere vermediği zor dersleri verir ve medresenin bir odasına gönderir ve ara sıra kapının anahtar deliğinden kontrol edermiş. Bakar ki Mustafa uyumuş. Bunun üzerine, “uyu bakalım, yarın ne olacağını sana sorarım” diye söylenirmiş. Mustafa sabahleyin gelir. Hiçbir talebenin veremediği o dersi açar okur, hocası hayran kalırmış.²⁷

Öğrencilik yıllarında derslerde konularla ilgili hocasıyla sıkça tartışır ve bundan dolayı hocası zaman zaman O'nu dersten dışarı çıkarırmış. Ancak meselenin içinden çıkılmayınca tekrar çağırıp görüşlerine başvurmak zorunda kaldığı ifade edilmektedir. Müslim Efendi'den 1916 tarihinde icazetname almıştır. Cansız, din bilimleri ile ilgili olarak Müslim Efendi'nin haricinde başka bir hocadan ders almamıştır. Tahsil hayatı boyunca Arapçanın yanı sıra fıkıh, tefsir, hadis ve kelim okumuştur. Başarısının arkasındaki en önemli unsurun, adeta bitmek tükenmek bilmeyen araştırma ve öğrenme merakının olduğunu belirtmek isteriz.

Kendi gayretiyle kendilerini yetiştirmiştir. Bir anlamda kitaplarla uğraşmaktan başka bir işi yoktu. Evde kitapları açar, devamlı okur ve notlar alırdı. Ara verdiği zaman evdekilere, “niçin bir şey söylemiyorsunuz?” diye sorardı. Bazen evde komşulardan yaşlı kadınlar olurdu. “Ne diyeceğiz? Senin, dinin, imanın, her şeyin kitapların. Evde çoluk çocuğun var mı, onun bile farkında değilsin” diye sitem ederlerdi. O da gülerdi. Eşi Hatice Hanım, zaman zaman şu sözü söylemiş: “Eğer ben ölürsem Hoca ile kimse evlenmesin. Ben evlendim ama O'nun hanımı kitapları.” Okumayı seven ve çok okuyan bir insandı.

²⁷ Günaydın, Mehmet, *Cansız Hoca*, Heyamola Yay. İstanbul, 2007, 57 vd.

Bir kitabı okumaya başlayacağı zaman “Allah’ım, bu kitabı okumadan canımı alma” diye dua edermiş.

1928-1949 yılları arasında Of ilçesini temsilen İl Genel Meclisi ve uzun yıllar daimi komisyon üyeliği görevinde bulunmuştur. Vali ve ilin bürokratlarıyla yakın ilişki içerisindeydi. Trabzon İl Özel İdaresi’ndeki 1946 Genel Meclisi üyeleri sicil defterinde Cansız’ın tahsil derecesi “*Dersiâm*”²⁸ olarak geçmektedir. Daha önce aktardığımız gibi Cansız, klasik medrese usulü ile din ilimlerindeki tahsilini tamamlamış ve icazet almıştı. Aldığı bu icazetnamenin usulüne uygun olup olmadığı Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere Kurulu’nca incelenmiş ve diplomanın geçerli olduğuna karar verilmiştir. Bunun üzerine Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Dairesi, “*Öğrenim derecesinin tespiti istenilen Trabzon Gezici Vaizi Mustafa Cansız’ın Rumî 1330, Arabî, Cemaziyelevvel 1332 yılında Müderris Muhammet Müslim’den aldığı icazetnameye göre eski ilmiye mesleğine hazırlayıcı mertebelerden geçerek bu yolda yüksek öğrenim görmüş sayıldığını*” 1964 yılında onaylamıştır.²⁹

İfade edildiğine göre Karadeniz bölgesinde yetişmiş O’nun gibi bir din âlimi yoktu. Çok güçlü bir hafızaya sahipti. Ayaklı kütüphane olarak bilinirdi. Bölgede Arapça ve Farsçayı en iyi bilen kişi olmanın yanında hazır cevaplığı ve zekâsı ile hocaların hocasıydı.

1949 yılında dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki’nin teşvikiyle vaizlik görevine atanmıştır. Bu görevinden 1970 yılında emekliye ayrılmıştır. Büyük emek verdiği en gözde talebelerinden biri Prof.Dr. Yaşar Nuri Öztürk’tür. Adana müftüsüyken 1999 Marmara depreminde

28 Dersiâm olabilmek için medreseden mezun olup icâzet aldıktan sonra bir imtihana daha girmek gerekiyordu. Bu şekilde halka açık ders verme yetkisi olan müderrisler halk arasında oldukça etkili oluyorlardı; hatta onların bu nüfuzlarından zaman zaman devlet de faydalanıyordu. Nitekim II. Mahmud, yaptığı ıslahatları geniş ölçüde dersiamlar vasıtasıyla halka duyurmuştur. Bkz. İpşirli, “*Dersiâm*”, *DİA*, 9, 185.

29 Günaydın, Mehmet, **a.g.e.**, 60.

Adapazarı'nda vefat eden İsmet Selim ve İskenderun müftülüğünden emekli Remzi Yavuz yetiştirdiği öğrencileri arasındadır. Mustafa Cansız Hoca 1975 yılında da vefat etmiştir. Mezar taşında 1930'lu yıllarda kaleme aldığı şiirinin şu mısraları yazılıdır:

Uzak geçme fâni sessizce dinle,
Hasbi hal eylesin taşım seninle
Halimden ibret al içinden inle.³⁰

4. Cansız Hoca'nın Dini Görüşlerine Bakış

Öncelikle şu hususu ifade etmemiz gerekir ki Mustafa Cansız, dini konulardaki görüş ve düşüncelerini kaleme aldığı bir eser bırakmamıştır. Ancak değişik kişi ve makamlarca kendilerine yöneltilen dini meselelerle ilgili sorulara cevap verdiği, hatta bazı müftülerin kendilerine sorulan meselelere cevap veremediği durumlarda Cansız Hoca'ya yönlendirildiği bilinmektedir. İşte kendilerine soru soranlardan birisi de arkadaşı ve meslektaşısı olan Mehmet Rüştü Günaydın Hoca'dır.³¹ Rüştü Hoca zaman zaman kendisine sorulan veya aklına takılıp çözemediği dinî problemler hakkında yetkin olarak gördüğü Cansız Hoca'ya yazılı olarak sorular yöneltmiştir. Bu sorulara Cansız Hoca'nın verdiği cevapları Rüştü Hoca'nın arşivinde bulduk. Aktaracağımız belgeler bu cevabi mektuplardan oluşmaktadır.

Ayrıca Cansız Hoca'ya yöneltilen dinî soruların hemen hepsinin tartışmalı meseleler olduğunu vurgulamak gerekir. Daha doğrusu Cansız Hoca'nın görüşleri nihai değildir. Ancak Hoca'nın kaynaklara gidişi ve onları değerlendirmesi, bir diğer

³⁰ Cansız Hoca'nın hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Günaydın, Mehmet, *Cansız Hoca*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2007.

³¹ Mehmet Rüştü Günaydın, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşlarında subay olarak görev yapmış ve daha sonraki hayatını Samsun'un Bafra, Havza ve Alaçam ilçelerinde imamlık görevi yaparak geçirmiş ve 1969 yılında vefat etmiş bir din hocasıdır.

ifadeyle meseleleri ilmi bir disiplin içerisinde ele almış olmasıdır.

4.1. Bilimsel Tefsir Anlayışı veya Aya Çıkma Meselesi

Aya çıkma ile ilgili uzay çalışmaları ve bununla beraber astronot yetiştirme 1950'li yılların sonlarına doğru hız kazanmaya başlamıştır. İlk uzay aracı 1969 yılında Ay yüzeyine indiği ifade edilmektedir.³² Bu itibarla o dönemde aya çıkma meselesi gündemi işgal eden önemli tartışma konularından biri olmuştur. Bu bağlamda mesele din âlimleri ve hocalar tarafından da tartışılmıştır. Zira Kur'an'da ayın bir nur olduğu³³ lafzından hareketle çeşitli yorumlar yapılmıştır.

Cansız Hoca'nın Ay'a çıkma ile ilgili sorulan soruya 1959 yılında verdiği cevap kanaatimizce günümüz bilimsel anlayışıyla örtüşür mahiyettedir. Bu itibarla önce cevabi mektubu aktarıp daha sonra değerlendirmek uygun olacaktır.

15 Kasım 1959

Aziz Kardeşim

İkinci yazınız beni sizi cevapsız bırakmak yolsuzluğundan alıkoymuştur. Bu bakımdan size minnettaram. Çünkü birinci yazınızda gezide bulunuyordum. Geç kavuştum. Vakti geçmiş haber gibi neşr kabiliyetini kaybetmiş telakki etmişim. Yahut unutmuştum.

Birinci sualiniz üzerinde biraz duracağım. Fakat öteki sualleri bir parça sathi cevaplandırmak zorunda kalacağım. Şu günlerde kafam yorgun, muhakeme kudretim de durgundur.

“Rahman” suresinin 33. ayeti kerimesi beşerin aya gitme

³² Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Yay., C.2, 908, 9. Ay'da ilk yürüyen insan Neil Armstrong'dur.

³³ Görmediniz mi, Allah yedi göğü ahenkli bir bütün olarak nasıl yarattı? Ve Ay'ı bunlar içinde bir nur yaptı ve Güneş'i bir kandil haline getirdi. K; 71/15-16.

imkânını men etmiyor mu? demek istiyorsunuz. Evet, “Keşşaf” onun izinde yürüyen müfessirlerin bu nazm-ı celile verdikleri mana sarahatle değilse delalet nev’ilerinin herhangi biriyle böyle bir hareketin beşeri men ediyor gibidir. Bu müfessirlerin ayete aşağı yukarı verdikleri mana şudur: “Ey insan ve cin topluluğu! Benim ilahi kazamdan kaçmayı; melekûtumdan, göklerimden, halikı bulunduğum yerden savuşmayı mu tasarlıyorsunuz? Gücünüz yeterse yapınız; çıkınız çıkamazsınız ki sizde o kuvvet ne gezer? Ona ilahi kudret gerek.” İşte bu kadar Türkçeleştirebildiğim bu tefsirden ayeti kerime beşerin aya gidebilmesini bence pek zayıf bir delalet tarzıyla men ediyor denebilir. Bu delalet de Keşşaf ile arkadaşlarının telakki ettikleri delalettir. Ayetin sarahatından alınan bir hüküm değildir. Yanılmıyorsam Fahri Razi bu ayete verdiği bir mana ile ayeti kerimenin taşıdığı hükümü cinle beşerin asileri ahirette azaptan kurtarmak imkânından mahrum olduğunu ihtar eden, ahirete mahsus bir hükümdür. Bu takdirde beşerin dünyada göklere nüfuz edebileceğini bu nazm-ı celil men etmiyor. Bilfarz Keşşaf’ın yazdığı tefsirin bu ayeti kerimenin ifadesine uygun olduğunu kabul edersek sure-i “Nahl” in şu: “Allah size geceyi, gündüzü, güneşi, ayı tashir etti; yıldızlar da onun emrine musahhardırlar”³⁴ (Ve sehere lekümü’l-leyle vennehare veşsemse velkamere vennücümü müsehheratün...el-ayet) mealindeki nazm-ı celiline ne buyrulur? Bu nassı celile yakın bir ifadeye sahip olan diğer bir ayeti kerime ki Sure-i Caşiye’nin 13. ayetidir.³⁵ Ona da ne diyeceğiz?

Şüphesiz diyeceğimiz Sure-i Rahman’daki ayeti kerimenin hükmü ahirete mahsustur. Dünyaya şamil değildir. Dünyaya da teşmil edilirse Sure-i Nahl’dan derç ettiğimiz 12. ayete verilen, rakamın açıkladığımız öteki ayeti kerime ile tenakuz halinde bulunur. Çünkü Sure-i Nahl Allah’ın emrine musahhar olan nucûmu Allah beşere musahhar kılmuştır. Hükmünü ver-

³⁴ Kur'an; 15/12.

³⁵ Göklerde ve yerde bulunan şeyleri size boyun eğdirdi. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır. Kur'an; 45/13.

mektedir. Beşerin nüfuzu olmayan yerde teshirin manası kalır mı? Kur'an'ın ayatı mütenakız olamaz, tenakuz icaza manidir. Allah'ın kelamı bundan münezzehtir.

Netice: Sure-i Rahman'dan aya gidilemeyeceğine istidlal mahzurludur. Kur'an'ın diğer ayetleriyle tenakuza meydan verecek bir durum karşısında kalınır, el-iyazü billah. (Allah'a sığınırım. Müellif)

Hocam! Yukarıdaki açıklamadan benim beşerin aya gidebileceğine dair delil araştıran birisi olduğuma hüküm verme. Ben bu hususta ne menfi, ne müspet bir karara sahip değilim. Bu hususta bir karara varmak istesem mübarek Kur'an'ın mübarek gayesine aykırı bildiğim bir yolu seçmem. Ben Kur'an'ı, beşerin ahlaki selametine kâfi, ilahi, mukaddes bir kitap tanırım. Bu imanım bende elli senelik bir rusûha sahiptir. Ben hiçbir zaman, beşerin müspet diye adlandırdığı fizik, kimya gibi ilimlerin formüllerini, kozmoğrafya, coğrafya, bunlara benzer tebdile tabi, zamana mahkûm kıymetler taşıyan bilgilerin nazariyelerini Kur'an-ı Kerim ile ispata yeltenmiş bir Müslüman olmak istemedim. Bu yolu vaktiyle tutmuş Ehl-i Sünnet müfessirleri yok değildir. Hele Mutezile'den tevarüs edilen "bil diraye" tefsiri kabul eden müfessirler Kur'an'da semanın, yıldızların adı geçti mi "Batlamyus'un" mücerret adıyla Arapça'ya tercüme edilen "Astronomi" yahut İlm-i Heyet'e ait kitabıyla Kur'an'ın hükümlerini telife uğraşıp durdular. Uğraşıp durdular da ne oldu? Yek ifade olan şudur: Galile, Kopernik adında iki heyet ilmi birkaç asır evvel Batlamyus'un bizde de hükmünü icra eden o heyet ilmini tamamıyla iptal ederek yerine bambaşka bir astronomi ilmi kurdular. Şimdi bizim Fahri Razi ve emsali müfessirler, Batlamyuscular Kur'an ile telif ettikleri o hükümleri ne yapacağız. Kur'an'ı da yardımcı yaptığımız o Batlamyus nazariyelerine bağlı mı kalacağız, yoksa onlardan ayrılıp Galile'nin nazariyelerine bağlanıp Kur'an ile bu kâfirin de bugün için doğru kabul edilen nazariyelerini mi ispata kalkışalım? Beşeri ilimler beşer

gibi fanidir. Dirayet tefsirleri Kur'an'ı yalnız heyet ilminin nazariyelerini ispatta kullanmadılar. O günün fiziğini de kabul edip onun davalarna Kur'an yoluyla yardım etmek istediler. İşte astrofiziği "lavaziye" fiziği ile yıkıldığı gibi "lavaziye"nin de bugünkü fiziğin de yarın yıkılmayacağını kim temin edebiliyor?

Hulasa beşerin icatları, beşeri ilimleri Kur'an'ın meşguliyet sahası göstermeyi ben doğru bulmadım. Bu davadayım. Beş on sene evvel Mısırlı bir âlimin beni takviye eden bir kitabı neşrettiğini Mısır gazetelerinden naklen Sebilürreşad mecmuasında okumuştum. Fakat eseri ismarladım da Mısır'dan getirtemedim. **Hulasa: Kur'an'ın, fanilerin fani bilgilerine alakası yahut işareti ispat veya tebyin için değil beşeri aklın kıymetini göstermeleri ve beşere verilen aklın şükran borcunu ahlaki takviye için tahakkuk ettirmektir. Kur'an'ı fani değişen bilgilerle ilgilendirmek onun bekasına, değişmezliğine taarruz sayılsa yeridir.** Ama "ratab", "yabis" kitabı mübindedir³⁶ dersiniz ratab, yabis emir nehiy demektir derim. Beni takviye için siz de tefsirlere bakarsınız. **(Ek 1)**

Cansız Hoca'nın iyi bir muhakeme sonucu açıkladığı fikirlerinin irdelenmesinde yarar olduğunu düşünüyoruz. Bir kere Rahman Suresinin 33. ayetinin ahirete ait bir ifade olduğu, ayetin öncesi ve sonrasında anlaşılmaktadır. Elmalılı Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş de aynı kanaattedirler.³⁷

Bilimsel tefsir, "Kur'an ayetlerini bilimsel veriler ışığında açıklamak, onlardaki bilimsel gerçekleri ortaya çıkararak i'câz yönlerini göstermektir"³⁸ şeklinde tarif edilmektedir. Kur'an ayetlerini yorumlamada bilimsel ekol, Avrupa'da ortaya çıkan

³⁶ Ratab: Yaş, Yabis: Kuru, Gaybın (görünmez bilginin) anahtarları onun yanındadır, onları ondan başkası bilemez. Karada ve denizde olan her şeyi bilir. Düşen bir yaprak, -ki mutlaka onu bilir- yerin karanlıkları içinde gömülen dâne, yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta olmasın. Kur'an; 6/59.

³⁷ Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 7, 4681; Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, 9, 192-193.

³⁸ Güllüce Veysel, *Bilimsel Tefsirde Usul*, 9, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2007

bilimsel ve teknik gelişmelerden çok önceye rastlar. Kur'an'ın geçmiş ve gelecek ile ilgili her türlü bilgiyi içerdiğini ileri sürenler olmuştur. Bunlardan biri de Gazali'dir. İhyau Ulumiddin adlı eserinde hadis olarak aktardığı "Kur'an'ın zahiri, batını, haddi, matla'ı vardır" cümlesinden hareket ederek Kur'an'da yetmiş yedi bin iki yüz ilmi ihtiva ettiğini ve bunun dört katına çıkarılması gerektiğini ifade etmektedir.³⁹ Belki çokluktan kinaye olarak kullanılmış olabilir. Ancak bunları nasıl sayıp bu kanaate vardıklarını herhalde sormak gerekir diye düşünmekten kendimizi alamıyoruz.

Gazali *Cevahiru'l-Kur'an* adlı eserinde de gelmiş ve gelecek bütün ilimlerin, insanlığın bilmediği, ileride ortaya çıkacak bütün ilimlerin Kur'an'da mevcut olduğunu belirtir. Razi ve Zerkeşi de bu kanaattedir.⁴⁰

Batı dünyasındaki bilimsel ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak hemen her alanda üstünlüğü ele geçirmeleri ve İslam dünyasının gerilemeye hatta çökme ile karşı karşıya kalmasından dolayı bazıları bilimlerin kaynağının Kur'an olduğunu, Avrupalıların bugünkü bilim ve teknolojiyi de Kur'an'dan aldığını dile getirmişlerdir. Bunun yanı sıra Batının ürettiği bilim ve teknolojiyi almaya karşı çıkanları ikna etmek için bu bilimlerin Kur'an'da olduğunu söyleyerek onları iknaya çalışmışlardır.⁴¹

Bu tür açıklama ve yorumlarla ne kadar basit bir yola girildiği açıkça görülmektedir. Bu yolu izleyenler o çağlarda insanları araştırmaya, gözlem ve deneye yönlendiren bir yol izleselerdi, insanları bu konuda merak ve düşünceye sevk etmelerdi herhalde daha farklı bir durumda olabilirdik. Ancak

³⁹ Gazali, İhyau Ulumiddin, Terc. Serdaroğlu, 822.

⁴⁰ Şimşek, M. Said, *Günümüz Tefsir Ekolleri*, 121, Esra Yayınları, Konya, 1997.

⁴¹ Geniş bilgi için bkz. Şimşek, **a.g.e.**, 119-143; Bilimsel Tefsir konusunda ayrıca bkz. Güllüce Veysel, **a.g.e.**; Kur'an'ın pozitif bilimlere bakışıyla ilgili olarak bkz. Kırca, Celal, *Kur'an-ı Kerim'de Fen Bilimleri*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1989.

başkalarının çalışmalarını Kur'an ayetleriyle desteklemeye kalkarak Kur'an'ın yüceliğini ortaya koymaya çalışan bir tutum içerisine girmişlerdir. Hâlbuki Cansız'ın ifade ettiği gibi fani bilgiler her zaman değişmek durumuyla karşı karşıyadır. Günümüz bilim anlayışı, 'bir hipotez yeterince doğrulandığı takdirde hipotez durumundan çıkar ve doğa yasası kimliğini kazanmış olur. Ne var ki tüm kanıtlara rağmen, genellemenin doğruluğunun kesinleştiği söylenemez. Bugüne kadar genellemeye ters düşen bir gözlemin çıkmamış olması, ileride çıkmayacağı anlamına gelmez. En sağlam görünen kuram ya da yasaların yanlışlanma ihtimali vardır. Bilimde ispat yoktur⁴² anlayışı yerleşmiştir.

Kur'an'ın yaklaşık 750 kadar ayeti, inananlarını okumaya, akıllarını kullanmaya, düşünmeye, yeri ve gökleri gözlemeye ve bu gözlemlerden sonuçlar çıkartarak öğüt ve ibret almaya çağırmaktadır. Kur'an'ın esas gayesi, insanlara yol gösterici ve rahmet kaynağı⁴³ olmasıdır. Kur'an, tabiat ilimleri sınılan konulara ancak bu bağlamda değinmektedir. Yoksa Kur'an ne bir fizik, ne bir kimya, ne bir biyoloji, ne bir astrofizik ve ne de bir jeoloji kitabıdır.⁴⁴ 'Bu itibarla pozitif ilimler içinde tabiat ilimlerinin ulaştığı oldukları hakikatlerin ve bunların bize telkin etmekte oldukları gerçeklerin ancak çok azını kesin olarak kabul etmek mümkün olabilir. Dolayısıyla tabiat ilimlerinin değişen sonuçlarını ve özellikle de senaryolara dayanan spekülasyonlarını sanki nihai sonuçlarmış gibi Kur'an'ın tefsirine dayanak ya da malzeme yapmak ve buna bağlı olarak: "*Bakın, Kur'an on beş asır önce bu ilmi hakikatleri haber verdi!*" diye iddialarda bulunmak isabetli, hikmetli, temkinli ve objektif bir tutum olmadığı gibi aksine, tehlikeli ve

⁴² Yıldırım, Cemal, *Bilimin Öncüleri*, 39, Tübitak yay. 11.Basım, Ankara, 1998.

⁴³ Kur'an, 16/64.

⁴⁴ Özemre, A. Yüksel, *Kur'an-ı Kerim ve Tabiat İlimleri*, 106, Furkan Yay., İstanbul, 1999

Kur'an'ı iftiraya maruz bırakabilecek bir tutumdur.⁴⁵ Muhammed Esed'in ifadeleri de benzer niteliktedir: *“Kural olarak Kur'ânî ifadeleri, bugün doğru görüldüğü halde yarın yeni bir buluş ya da teoriyle pekâlâ yanlışlığı ortaya konabilecek durumda olan “bilimsel buluş ya da teorilerle” açıklamaya, yorumlamaya çalışmak boş ve yararsızdır...”*⁴⁶

Bu açıklamalara gerek duymamızın nedeni Cansız Hoca'nın günümüz bilimsel anlayışını ortaya koyan görüşlerini desteklemek içindir. Karşıt görüşleri de saygıyla karşılamakla birlikte Hoca'nın dile getirdiği fikirlerin iyi bir araştırma ve derin bir muhakemenin sonucu olduğunu söylememiz mümkündür.

Aya çıkma ile ilgili Cansız Hoca'ya ait nükte olmuş iki olayı aktarmak sanırım yerinde olur:

Amerikalıların ilk aya çıktıkları sıralarda oraya çıkıp çıkılamayacağını herkes tartışıyormuş. O zamanlar halk bu soruları genelde din hocalarına sorarmış. Hocaların pek çoğunun bilgisi olmadığı halde gelişi güzel cevaplar verirmiş. Ayın nur olduğu, dolayısıyla oraya çıkılamayacağını söyleyenler çok olmuş. Bir gün Cansız Hoca'ya aya çıkılıp çıkılamayacağını sormuşlar. O da şu cevabı vermiş:

Oraya çıkılmazdan önce bana sorsaydınız ben size cevap vermezdim. Zira ben fizik âlimi değilim. Ama şimdi gözlerinizle görüyorsunuz. Oraya çıktılar. Her yer Allah'ındır. Kutsallıktan bahsederseniz yeryüzü daha kutsaldır. Yaratılmışların en yücesi insandır ve insan dünyada yaşamaktadır. Buraya nice peygamberler gelmiş geçmiş... Ancak çıkılmaz diyenlere şunu söy-

⁴⁵ Özemre, **a.g.e.**, 75, 107. Türkiye'nin ilk atom mühendisi olan Prof.Dr. Ahmet Yüksel Özemre'nin bu eseri, Cansız Hoca'nın bakış açısını adeta açıklamak için ele alınmış bir eser olarak görülebilir. Her ikisi de aynı kanaattedirler.

⁴⁶ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, II, 651, 38 numaralı dipnot. İşaret Yay., İstanbul, 1999. Ayrıca bkz. Peterson M, Hasker W, Reichenbach B, Basinger D, *Akıl ve İnanç Din Felsefesine Giriş*, Ter. Rahim Acar, 56, Küre yay. 2. Baskı, İstanbul, 2009.

lemek isterim: Siz ister inanın ister inanmayın aya çıktılar. Çıkmakla da kalmadılar oraya sı.mak bile sı.tılar.

Aynı ifadeleri kullandığı başka bir ortamda olay şöyle geçer:

Cansız Hoca bir gün Of meydan kahvesinde oturuyormuş. Etrafında Of'un eşrafından bazı kişilerle birlikte hocalar ve müftü de varmış. Müftü de aya çıkıldığına inanmayanlardan imiş. Birisi Cansız Hoca'ya:

-Hocam Amerikalılar aya çıkmış diyorlar doğru mu?

-Aya Armstrong diye bir Amerikalı çıktı ve oraya s.çtı.

Orada bulunup da ayın nur olduğuna inananlar "estağfirullah, estağfirullah..." demeye başlamışlar. Bunun üzerine Cansız,

-Bunun esi, firu yok. Orası krater, kül, toprak... oraya çıkan adam s.çacak da iş.yecek de.

4.2. Hadislere Bakışı

Hadisin kelime anlamı, haber vermek demektir. Daha sonra ise hadis, Hz. Peygambere nispet edilen her türlü söz, fiil, takrir ve hallerin her birine isim olmuştur. Sünnet ise belirli bir yol demektir. Terim olarak sünnet, Hz. Peygamberden nakledilen söz, fiil, yaşayış tarzı, takrir veya Hz. Peygamberin hayatlarında takip etmeyi alışkanlık haline getirdiği yol, hareket tarzları ve yaşayış şekillerini içerir. Görüldüğü üzere sünnet de hadis anlamındadır. Ancak, Hz. Peygamber'in söylediklerinden bahsedilirken "bir hadislerinde" şöyle buyurdu ifadeyle dile getirildiği gibi, O'nun sözlerini toplayan eserlere de hadis külliyatı denmektedir.⁴⁷

Cansız Hoca'nın hadislerle ilgili düşünceleri konusunda

⁴⁷ Aydınli, Abdullah, *Hadis Istihlaları Sözlüğü*, "Hadis Maddesi", Timaş Yay., İstanbul, 1987; Ayrıca Bkz. Muhyiddin-i Nevevi, *Riyazü's-Salihîn ve Tercemesi*, I, I-V.

sorulan bir soruya yazdığı cevabı aktarmak istiyoruz. Hadisin “Dürre’tün-Nasihîn” adlı kitapta geçtiği ve “bir teravih namazı kılan kimsenin bütün günahlarının bağışlanacağı” konusunu içerdiği anlaşılmaktadır.

“25 Ocak 1965

Sevimli Hocam!

Biraz rahatsızım. Mesanede iltihap oldu. Doktor ilgi gösterdi, ilaç verdi. Vazife verilir diye yirmi günlük bir rapor verdi. Kanama geçti, ızdırabım azaldı. Tanrı size afiyet versin.

Yazdığınızı aldım. Kitapçıya uğradım. Çünkü ben kitaphaneme Dürre’tün-Nasihîn’i sokmadım ki...⁴⁸ Kitapçada bir nüsha buldum. Fakat sorulan meseleyi verdiğiniz sahife numarasında bulamadım. Demek nüsha farkı vardı. Teravih hadisini 31 inci sahifede buldum.

Erkek, kadın sünnet olan teravihin cemaatle kılınmasının sünnet-i kifaye olduğu mezhebimizin beyanı cümlesindedir. Bu ibadetin sağlayacağı sevap da şer’i mahiyetinin mahsulü olacağını şüphesiz buluruz.

Mecalisten menkul teravih hadisinin dikkatinizi çekmesi çok yerindedir. Çünkü bir gecenin teravih namazı bizi anadan doğma günahsız bir bebek yaptıktan sonra artık dinimizin farzlarını yapmaya (haşa) lüzum kalmayacak bir durumla karşı karşıya kalırız. O gördüğün Mecalis, “Nüzhe’tül Mecalis” dir. Uydurma hadislere ambar olan kitapların 16 incisi “Dürre’tün-Nasihîn” de 28 numarayı almıştır. Hadis Usulü ilmi uydurma hadislere on alamet vermiştir. Bu hadiste ben 10 uncu nişanı buldum. Göstereyim: “Rekâket”, küçük bir iş için şedid bir va’id, bir emri yesire, azim bir va’d demektir. Teravih namazı farzlar, müekked sünnetler karşısında bir emri yesir değil mi? Bunun ifasına o gördüğün hadisin va’d ettiği mükâfata ne denir? Şüphesiz yok ki va’di azim diyeceğiz. İşte sahihlerde kendilerine yer

⁴⁸ Üç nokta Cansız Hoca’ya aittir.

verilmeyen uydurma hadislerin bağdaş kurduğu kitapların bu hususta şöhret yapanları Siyer-i Celile-i Nebevide 52 rakamını bulmakta ise de doğrusu İslâm dünyasında bu kötü yolda yürüyen müelliflerin yazdığı kitapların sayısını verebilmek için 50 rakamına iki sıfır sağdan ilavesi de az gelir sanırım. Elinizdeki Dürre'tün-Nasihin belki Tenbih'ül Ğafilin işte hep o ellinin içindedir. Selamlar.

Dürre'tün-Nasihin kitabını kütüphaneme sokmadım ki, diyerek üç nokta koyması, bu tür kitapları güvenilir olarak kabul etmediğini gösterir. Müslüman halkın bu ve benzeri kitaplardaki bilgilerden beslendiğini açıkça dile getirmekte ve bundan şikâyetçi olmaktadır. Bu çeşit kitapların sayısı her ne kadar elli iki olarak gösteriliyorsa da kendilerinin bu kanaatte olmadığı, esasen bunların sayısının binlerle ifade edilebileceğinin altını çizmektedir. Genelde din görevlilerinin ellerinden düşürmeyip insanlara aktardıkları bilgilerin kaynağını bu tür kitaplar oluşturduğuna göre toplumumuzun nasıl bir dinî anlayışa sahip olduğunu anlamakta sanırım zorluk çekmeyiz. İşte Cansız Hoca, bu kaynaklardan beslenen bir dinî yapılanmayı sağlıklı görmemektedir.

Cansız, özellikle Emeviler döneminde çok hadis uydurulduğunu, bu durumun da İslâm dinini yozlaştırdığına kani-dir. Hatta Sahih-i Buhari için, altı yüz bin hadis içinden seçildiğini ve altı bin küsur hadisten oluştuğunu beyan ettikten sonra, altı yüz doksan dört bininin nasıl hadisler olduğunun sorulması gerektiğini ve ihtilafların bu hadislerden kaynaklandığını belirtirdi. İmam-ı Azam'ı çok beğenirdi. Zira onun hadislerden ziyade aklı kullanmasını takdir ederdi. Buhari bile Şafî olduğu için kitabında İmam-ı Azam'ın ismini zikretmez, "Bağdat'takiler şöyle dedi" der ifadesini kullanırdı. Çünkü onlar hadis ekolünü temsil ediyorlardı Burada Cansız'ın hadislere cephe alma gibi bir özelliğinin olmadığını, ancak hadisleri,

“Hadis Usûlü İlmî” içerisinde değerlendirdiğini görüyoruz.⁴⁹

4.3. Namazda Tecvid Üzere Kur'an Okuma Meselesi

Tecvid, lügat manasıyla bir şeyi güzel etmek, hoşça ve latif bir şekilde yapmak anlamına gelir. Terim olarak ise Kur'an'ı güzelce okumayı öğreten ilimdir. Bir diğer ifade ile Kur'an'ı güzel okumak, yani her bir harfin mahrecini bilmek ve harflerin layıkı olan lazımı ve arızı sıfatlarının hakkını vermektir. Tecvidin gayesi ise Kur'an'ı güzelce okuyabilmek için gerekli olan yolları göstermektir.⁵⁰

Trabzon'un Dernekpazarı yöresindeki bazı din görevlileri, namazda Kur'an kıraatinin tecvid kaidelerine göre okunmadığı takdirde kılınan namazın kabul olmayacağı şeklinde görüşler ileri sürmüşlerdir. Namaz kılan ancak tecvid kurallarını bilmeyen Müslümanlar bundan şüpheye düşmüşlerdir. Bu konudaki tereddüdünü gidermek isteyen bir şahıs konuyu Mehmet Rüştü Günaydın Hoca'ya sorar. Rüştü Hoca her ne kadar soran şahsa, “namazlarınız kabul olur” dese de meseleyi Cansız Hoca'ya yazarak görüşünü sorar. Soru şöyledir:

Çok Muhterem Mustafa Efendi'ye,

Çok, pek çok selamlar ve saygılar. Bundan bir müddet evvel size bir mektup yazmıştım. Bilmem hatırlınızda kaldı mı? Mektupta şöyle yazmıştım: Bazı echel imamlar halkı namaz kılmaktan men etmek üzere şöyle fetva veriyorlar. Tecvid bilmeyen adamların kıldıkları namaz katiyen kabul olmaz... Bu hususta bu gibi adamların namazları hakkında fukahanın göstermiş oldukları kurtuluş yolu neye mütevakkıf ise lütfen zahmet buyurmanızı çok rica ederim efendim. Tekrar selamlar ve saygılar efendim. Rüştü Günaydın. 2.8.968

⁴⁹ Günaydın, Mehmet, *Cansız Hoca*, Heyamola Yay., 108-110, İstanbul, 2007.

⁵⁰ Geniş bilgi için bkz. Ünlü, Demirhan, *Tecvid*, 23 vd., Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1993.

Cansız Hoca'nın cevabi mektubunu aşağıya alıyoruz:

Muhterem Hocam

...11.1968

Senin soruna cevap: Tarikatı Muhammediye şerhi "Hadikâ" adlı Abdülganî Nablusi'nin kitabı ki bizim Oflularda pek bulunmaz. Fakat bizim Şeyh Hacı Yusuf Efendi'nin⁵¹ kitaphanesinde vardır. Ben kitabın iki cildini de bir parça müta-laa etmişim. "Hadikâ" diyorki fasih konuşmasını ve okumasını bilmeyen Arabın gayrisi milletlerdeki Müslümanlar Arap mah-reçlerini gerektiği gibi bazı tecvide uygun eda etmekte mazur tutulurlar. Hatta bu gün eski fesahatı kaybeden bedeviler de yabancı gibi mazur ayarında derler demiş. Hiçbir millet yabancı bir milletin dilini olduğu gibi konuşamaz. Ne kadar öğrense ya-bancılık sııtır. Ancak her Müslüman doğruyu öğrenmek zorun-dadır. Ancak yapması mümkün olmayan bir işle Müslüman mü-kellef olmadığını da Kur'an ifade etmektedir.⁵² "Tarikat" şerhi "Hadikâ" nun mazeret fetvasını hangi kitaplardan aldığını ta-mamıyla hatırd tutamıyorum. İki üç m'ehaz göstermişti. Hatı-rımda yalnız "Zahire" kalmıştır. "Hadika" Arap olmayanların Kur'an'daki "zelle"lerini mazur göstermiştir. Namazın sıhhati bunların niyetine bağlıdır. O adamlara söyle çok okusunlar, az konuşsunlar. Selamlar. M. Cansız

Hamiş:

Hiçbir Müslüman gücü yetmediği bir işle mükellef tutula-maz. Fasih olmayan Arapları da "Hadika" mazur arasında bu-lundurmuştur. Diyeceksiniz ki niçin fıkıh kitapları "zelle'tü'l-kârî" faslını kitaplarında açtılar. Efendi, kitaplar normal şartlarla normali beyan etmekle mükelleftir. Bizden sorduğunuz cevaz da mazurun meselesidir. Bunların fıkıh kitaplarında yerleri mu-kayyettir. **(EK 2)**

Din insanların hayatını kolaylaştırmak, üzerlerindeki ağır bağları çözmek için Allah tarafından gönderilmiştir. Özel-

⁵¹ Daha önce adı geçen Ahmet Ziyauddin Gümüşhanevi'nin haleflerinden Yusuf Şevki Efendi'yi kastediyor.

⁵² Allah, kimseye gücünün üstünde bir şeyi teklif etmez. K; 2/286.

likle İslam dini kolaylık dini olarak adlandırılmıştır. Bizde ise istisnalar hariç olmak üzere çoğunlukla zor olan uygulamalar insanın önüne konur. Namazda okunan kıraat konusu da bunlardan biridir. Cansız'ın ifade ettiği gibi "her Müslüman doğruyu öğrenmek zorundadır". Ancak biz Türk Milleti olarak Arap harflerinin mahreçlerini gereği gibi çıkarmamız mümkün değildir. Bu konuda din görevlilerinin zorunlu tutulması normal karşılanabilir. Ancak herkes tecvid kaidelerine göre Kur'an okuyacak dediğiniz zaman bunu hakkıyla yapmanın mümkün olmadığı ortadadır. Dolayısıyla tecvid üzere okuyamayanların namazları kabul olmaz diye bir hüküm vermenin ne kadar ağır olduğu açıkça görülür.⁵³ Bir insan tecvid üzere okuyamıyorsa o zaman kıldığı namaz kabul olmayacağına göre kılmasına gerek olmadığı kanaatine varır. Hiçbir din görevlisinin bunu söylemeye hakkı yoktur. Tecvid kurallarına göre okuma, Of bölgesine merhum kıraat âlimi Mehmet Rüştü Aşikkutlu Hoca tarafından yerleştirilmiştir. Bu konuda çok büyük hizmetleri olmuştur. Aşikkutlu, tecvid üzere okumayanların namazlarının olmadığı konusunda zorlayıcı bir görüş beyan etmemesine rağmen⁵⁴ bazı öğrencilerinin bu konuda katı davranacaklarını söylememiz mümkündür.

Bütün bu kolaylıklar olmasına rağmen "*Tecvid ilmini bütün kaideleriyle bilmek ve uygulamak farz-ı kifayedir. Fakat Kur'anı lahn'i-celiden kurtaracak kadar tecvid ile amel etmek her Müslüman ve mükellef kadın ve erkeğe farz'ı-ayndır*⁵⁵ gibi tanımlar kanaatimizce bir hayli zorlayıcı gözükmektedir.

Tecvid ile ilgili olarak genellikle Kur'an'daki Müzemmil

⁵³ "Zelle-i Kâri" bahsi ile ilgili görüşler için bkz. *İbn-i Abidin*, Terc. Ahmet Davudoğlu, 2, Şamil Yay., İstanbul, 1982, 550-569.

⁵⁴ Aşikkutlu Hoca'nın bu konudaki görüşleri için bkz. Günaydın, Mehmet, "Reisu'l-Kurrâ Mehmet Rüştü Aşikkutlu'nun Kur'an Öğretimine Katkıları ve Dini Görüşleri", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl:6, Sayı:11, 121-154.

⁵⁵ Ünlü, Demirhan, **a.g.e.**, 23 vd.

suresinde geçen⁵⁶ “verettiril Kur'ane tertila” ayeti dile getirilir. “*ve ağır ağır Kur'anı oku*”. Buradan hareketle Kur'an'ı tecvid üzere oku demek istenmiştir.⁵⁷ Yani harfleri mahreçlerinden çıkarmak, iklâb, izhar, ihfa gibi sıfatları yerine getirmek şeklinde anlaşılmıştır. Hâlbuki tertil üzere okumak, Kur'anı ağır ağır, tane tane oku, yani anlamını düşünerek okumaktır. Bunun yanı sıra okuduğunu açıklamak, sözü tane tane açıklayarak söylemek anlamına da gelir.⁵⁸ Nitekim bu konuda eser yazanlar bile İbn Cezeri'nin *Kur'an'ı tertil ile okumaktan maksat, elbette ki onu inceden inceye düşünmek, anlamak ve gereğince amel etmektir*⁵⁹ düşüncesini aktarmayı da ihmal etmemektedirler ki, ayetin bize göre de doğru olan yorumu budur. Netice itibarıyla özellikle imamların Kur'an'ı tecvid üzere okumaları konusunda emek sarf etmeleri gerektiğini belirtmeliyiz. Bunun haricinde ana dili Arapça olmayan Müslümanların Kur'an'ı tecvid üzere okumaları konusunda zorlamanın doğru bir yaklaşım olmadığını belirtmek isteriz.

Cansız Hoca bu konuda kaynakların ortaya koyduğu görüşleri dile getirdikten sonra Kur'an'ın kıraati konusunda bu tür anlayışları benimseyenleri ilmi bir dille kınamaktadır. “*O adamlara söyle çok okusunlar, az konuşsunlar*”. Şu halde okumadan, araştırmadan düşünmeden söylenen sözler, insanların hayatını zorlaştırmaktan başka bir işe yaramamaktadır.

Yine namazda zammı sure olarak Kur'an'dan okunması gereken ayet miktarı ile ilgili soruya Cansız Hoca'nın verdiği cevabı aktarıyoruz:

Muhterem Hocam

Sorularınıza cevap veriyorum. Takdir size aittir.

Birinci yazınızı aldım. Yanımda Nîmet'ül-İslam yoktu.

⁵⁶ K; 73/4

⁵⁷ Adıgüzel, *Kur'an-ı Kerim'in Tecvid ve Tilaveti*, Ekev- Kültür Eğitim Vakfı Yay., 2. Baskı, Erzurum, 2001, 10 vd.

⁵⁸ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 10, 125.

⁵⁹ Adıgüzel, **a.g.e.**, 11.

Müftülükte baktım. Bulamadım. Tabi boş verdim. Siz durmadınız ki. Hemen tekidi kavuşturdunuz. Biraz da sitemli soyundun?

"Nimet'ül-İslam" yoktu. Nimet'ül-İslam'ın aslı olan "Merâk'ul-Felâh" şerhine haşiyesi, Tuhfe diye kitapçada buldum. Baktım. Bulduklarımı Türkçeye çevirdim. Halebi'den de "Zelletül-Kâri" bahsinden sorduğunuzu baktım, aldım. Türkçeye çevirdim. Makine ile yazdırdım. Sunuyorum. Saygılar. Selamlar... 12 Nisan 1966 M.Cansız

...

Namazda okunacak ayet miktarı hakkındaki meseleye gelince: Adı geçen kitabın şerhiyle birlikte açıklaması şöyledir: Namazda kıraat farzdır. Muayyen olarak kıraat için hiçbir ayet gösterilmemiştir. Namazda herhangi bir ayet okunursa farziyeti ifa edileceği İmam'ı Âzâm'ın muhtarıdır. Namazda okunacak ayetin uzun olmak üzere bir yahut kısa olarak üç ayet olması da İmameyn'in ihtiyarıdır. Bunu biliyorsunuz. Adı geçen kitap ayetin harflere taksimi üzerinde şöyle bir açıklama yapıyor: (Hâ mîm) daha fazla (müdhâmmetân), Bir harf olur (nûn), iki harf olur (Ha mîm) daha fazla olur. (Hâ mîm 'ayn sîn kâf) bu ayetlerin herhangi birisiyle namazda kıraatın caiz olduğunu Kudurî söylemektedir. Bu takdirde ayetlerin teşkilindeki harflerin sayısı bahis mevzuu bence olamaz. Ayetlerdeki harflerin 8, 18, 31 gibi rakamlarla kayda tabi tutulması yine bence bir takım mütefakkihlerin mesele çoğaltmadaki hastalıklarının ifadesidir.

Halebi'nin "Zelletü'l-Kâri" bahsinde Kur'an'ı Kerim harflerinin kıraat esnasında tebdil veyahut tağyiri namaz kılanın fakih olduğu takdirde namazının iadesine, avamdan olduğu takdirde cevazı ile namazının(kabulü üzere)⁶⁰ fetva verileceği Müteahhirin ulemamızın kabul ettiği bir keyfiyettir. Tarikat şerhi Hadikâ bile Arap olmayan âlimlerin de namazlarının cevaz kad-

⁶⁰ Cümlelerin daha iyi anlaşılması için biz ilave ettik(Müellif)

*rosuna girmesine imkân görülmüştür.*⁶¹ *Artık kolaylık sahasının ne kadar geniş olduğunun takdiri size düşer. M. Cansız (EK 3)*

Görülebileceği üzere Cansız Hoca konu ile ilgili kaynakların verdiği cevapları aktardıktan sonra kendi görüşünü de dile getirmektedir. Namazda okunacak zammı sure miktarı ile ilgili olarak genelde kabul edilen görüş, üç kısa ayet veya üç kısa ayet yerine geçen bir uzun ayet okumaktır. Bunun haricinde okunacak ayet miktarını, ayetleri harf sayısına indirgemenin mesele çoğaltmaktan başka bir işe yaramayacağını dile getirmektedir. Bu anlayıştaki fakihler için alaylı bir şekilde “mütefakkih” tabirini kullanmaktadır. Çünkü fıkıh ilmi ile uğraşan âlime fakih, çoğulu fukaha denir. Sözlükte mütefakkih diye bir kelime yoktur. Şu halde bu tür fetva veren kimseleri fakih olarak kabul etmemektedir. Çünkü bu konudaki kolaylığın; “*Onun için Kur’an’dan kolayınıza geldiği kadar okuyun*”⁶² ayetinden hareketle fatiha suresinin tamamı veya bir kısmının okunmasıyla birlikte farziyetin yerine geleceğini söyleyen fakihler de vardır.⁶³

Netice itibariyle Cansız Hoca, fıkıh usûlü hakkında fazla bilgisi olmayıp, sadece yüzeysel ilmiyelerden meseleleri takip eden bazı din görevlilerinin yaklaşımlarının konuyu saptıracak kadar anlamsız bir şekilde ileriye götürdüğüne dikkat çekerek bu tür yaklaşımların Müslümanların ibadetlerindeki huşuyu ortadan kaldıracak ve şüpheye düşürecek anlayışlar sergilediklerine dikkat çektiği şeklinde ifade etmemiz mümkündür.

4.4. Nafile Hac Konusuyla İlgili Yaklaşımı

İslam’ın beş temel şartından biri olan hac, bedeni ve mali bir ibadettir. Aşağıya aldığımız cansız hoca’nın cevabı mektubu, farz olan haccın dışında maddi durumu iyi olan bir

⁶¹ Yani namazlarının kabul olacağı.

⁶² K; 73/20.

⁶³ El-Hac Mehmed Zihni, *Nimet’ül İslam*, Ergin Kitabevi, İstanbul, 1959, 67-79.

kişinin ölen bir şahıs için vasiyet etmediği halde onun için nafîle hac yapmasının hükmü ile ilgili açıklamayı içermektedir.

Sevimli kardeşim, 1.4.1966

Yazınızı aldım. Tebriğinizi karşular hürmetlerimi sunarım. Sorduğunuz meseleye gelince "Mültekâ'nın "el-Haccü anil gayri" babında (Velil insani en yec'ale sevabe 'amele ligayrihi cemi'il ibâdâti = ibadetlerin hepsinde amelinin sevabını başkasına maletmek insan için bir haktır.) ibaresi mevcuttur. Kaldı ki nafîle hacın ölü birisi için yapılması sevabını o ölü için telafi edecek başka bir nafîlenin yapılmasında failin ihtiyari hâkimdir. İsteddiği hayrı yapabilir. Bu yolda bir tercih yapmanın bence doğru olmayacağı şüphesizdir. Hele nafîle hacdan buradaki dindaşlarımıza, yurttaşlarımıza faydalı müesseselere teberruda bulunmak derli toplu bir hayır olacağına inanırım.

Şu sözüm: (.. Hidaye sahibinin sözüdür) Sizde kalmak üzeredir. Başkasına söylemek salahiyeti size aittir.

İmam Safar'dan naklen Hidaye sahibi Muhtârâtün-Nevâzil⁶⁴ adlı eserinde mütegalibenin hüccacdan aldığı para rüşvet mahiyetindedir. Bu türlü muamele ile faraziyatı haiz olan hacın bile olmadığını açıklamaktadır. Sevgi ve selamlar. İmza M. Cansız. (EK 4)

Görüldüğü üzere Cansız Hoca nafîle hac ibadeti konusunda tercihin ihtiyaçlı kimselerden yana kullanılması gerektiği kanaatini kesin bir dille ortaya koymaktadır. Bu görüşü isabetli bulduğumuzu belirtmek isteriz. Bilindiği üzere ülkemiz ve büyük çoğunluğuyla İslam ülkeleri ekonomik bakımdan geri kalmış ülkeler arasında yer almaktadır. Bu itibarla ülkenizde açlık, yoksulluk, hastalık, eğitim vb. konularda maddiyata büyük ihtiyaç duyulduğu açık bir şekilde belli olmasına rağmen, maddi imkânların nafîle hac ibadetine harcanması elbette uygun olmayacaktır. Ülkenizde yoksulluktan, hastalıktan insan-

⁶⁴ Bu kitap, büyük Hanefi alimlerinden İmam Merginani'nin (1117/ 1196) eseridir.

lar ölürken sizin yapacağınız nafile hac ne kadar isabetli olacaktır. Burada sadece nafile hac değil, bunun haricinde hiçbir amacı olmayan bütün turistik seyahatleri de aynı şekilde değerlendirmek gerekir. Cansız Hoca'nın ifade ettiği bu görüşü günümüzde bile seslendirecek ilim erbabına fazla rastlamanız mümkün değildir. Bu ve benzeri pek çok konuda halkımız bilinçlendirilmiş olsaydı insan kalitemizin çok daha farklı boyutlarda olacağını rahatlıkla ifade edebiliriz. Şu halde sağlıklı dinî yapılanmanın ne kadar gerekli olduğu bu vesile ile bir kere daha karşımıza çıkmaktadır. Tabii ki burada hacca gidilmesine gerek yoktur gibi bir anlayış çıkarılmamalıdır. Toplumsal kalkınmanın gerçekleşebilmesi için maddi imkânların ihtiyaçtan fazlasının hayır kurumlarına yönlendirilmesinin bir ibadet olduğu gerçeğinin hatırlatılması gerekir. Şu halde ibadet kavramının nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunda insanımızı doğru bilgilendirmenin önemi açıkça ortaya çıkmaktadır.

4.5. Resme Karşı Namaz Kılınabilir mi?

1959 yılında Mehmet Rüştü Günaydın Hoca'ya yazdığı cevabi mektuptan anladığımız kadarıyla namaz kılarken önümüzde resim varsa kılınan namazın kabul olup olmayacağı ile ilgilidir.

Cansız'ın cevabı:

...

Resim meselesine gelince haram olan resim put mefhumunu taşıyan, hacim taşıyan bir cisim demektir. Yani öyle bir şey ki tül arz 'amîk ki üç boyutu havi bir cisim olacaktır. Bu hususta İbn Abidin me'haz olabiliyor. Burada İbn Abidin gayri ile kaim resimler musalli için keraheti zamındır der. Buna göre kâğıttaki çizgilerle gösterilen resimler, suya, aynaya akis eden gölgeler kerahet hükmünü alabilen kadrodadır. Haram hükmünü alan "zatül hacim" olan ve bunu temsil edenlerdir.

Cansız Hoca, resim konusunda İbn Abidin'i kaynak gös-

tererek soruya cevap vermektedir. Anlaşılacağı üzere, resmin karşısında namaz kılan kimsenin namazının kerahetle kabul olacağı dile getirilmektedir. Çünkü namaz kılan kişinin resme bakma ihtimali göz önüne alınarak namazın huşuuna zarar vereceği ihtimalinden hareketle sakıncalı görülmektedir. Namazı olmaz diye bir hüküm yoktur. Ancak put karşısında kılınan namazın kabul olmayacağı kesin olarak dile getirilmektedir. Bilindiği üzere İslam, putlara tapan bir topluma gelmiş ve Allah'tan başka herhangi bir varlığa tapma kesinlikle yasaklandığından putu çağrıştıran cisimlerin karşısında ibadetin yapılması haram kabul edilmiştir.⁶⁵

4.6. Sigara İçmenin Hükümü

Tütünün insan sağlığına olan zararları hemen her dönem dile getirilmesine rağmen yakın zamanlara kadar gündemi fazla işgal etmiyordu. Hatta içilmesi reklâmlarla özendiriliyordu. Askerlik görevini yapanlara 1980'li yıllara kadar sigara istihkakı verildiğini biliyoruz. Meselenin dini boyutu da hemen her dönem gündeme getirilmiştir. Haram olduğunu söyleyenler olduğu gibi mubah olduğunu da ifade edenler olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak Cansız Hoca'nın görüşlerini aktardıktan sonra bir değerlendirme yapmak istiyoruz.

Gezide idim. Mektubunuzu şimdi aldım. Cevap veriyorum. 29.7.952

...

Tütünün şubulu dalı, dumanlı meselesi hakkında son sözü merhum Şeyh'ül-İslâm Bahâî Efendi⁶⁶ söylemiş ve tütünün

⁶⁵ İslam'da tasvir ve heykel meselesi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Çam, Nusret, *Türk ve İslam Sanatları Tarihi Ders Notları*, Erzurum, 1986, 5-11.

⁶⁶ Bahâî Mehmed Efendi, (ö. 1064/ 1654) Osmanlı şeyhülislâmı ve şairlerindedir. Kaynakların ittifakla bildirdiklerine göre keskin bir zekaya ve güçlü bir hafızaya sahipti. Çok iyi bir tahsil görmemesi ve ilmi konularda derinleşmemesine rağmen anlayış ve kavrayış gücü sayesinde hemen her meselenin üstesinden kolaylıkla gelebilmiştir. Rahatına düşkün bir kişilik olması hasebiyle daha ziyade sohbet ve edebiyat meclislerinde bulunur-

ibahatıyla fetva vermiştir. Tütünün haramatına dair taassup tesiri altında bir takım eserler yazılmıştır. Fakat bunların fikhî selahiyetinin dışında kalmış kimselerin veya derviş ruhlu zevatın "ver'â" iltizam edenlerin eserleridirler. Böyle kitaplarla avama hitap edilmez. Havas ise kimseden söz istemez. Kendi yarasını sarabilir. Tütün hakkında sana vereceğim m'ehaz Katip Çelebi'nin *Mizân'ül-Hak fi İhtiyâril Ehakk*⁶⁷ adındaki kitabıdır. Bu eser bir defa basılmış fakat nüshası nadirdir. El yazmaları da bulunur. Bahâî merhum zeki, edip bir Şeyhü'l-İslam'dır. Hicri 1064'te ölmüştür. M. Cansız **(EK 5)**

Cansız Hoca'nın bu mesele ile ilgili görüşlerini 1952 yılında dile getirdiğini hatırlatmak isteriz. Bu itibarla o dönemde mesele ile ilgili kaynaklara sahip olması ve onları etraflı bir şekilde değerlendirmesi araştırmacı bir ruha sahip olduğunun bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Şeyhü'l-İslam Bahâî Efendi'nin sigara içmenin mubah olduğu ile ilgili verdiği fetvanın son fetva olduğunu belirtmesi herhalde yetkili makamda bulunmasından dolayıdır. Bir diğer ifade ile Bahâî Efendi'den sonra sorumlu mevkiinde bulunanlarca aynı veya farklı yönde bir fetvanın verilmediğini kastetmektedir.

Sigara günümüzde insan sağlığını en fazla tehdit eden zararlı alışkanlıklar arasında gösterilmektedir. Özellikle akciğer kanserlerinin yüzde doksan civarında sigaranın içilmesinden kaynaklandığı bilimsel verilerle ortaya konulduktan sonra ve sağlık giderlerinin hayli artması nedeniyle onunla mücadele edilmesi ulusal hatta uluslar arası bir boyut kazanmıştır. Bu

du... Tütün içmenin mubah olduğuna dair verdiği fetva lehinde ve aleyhinde bazı kanaatlerin ileri sürülmesine sebep olmuştur. Hayatı hakkında bkz. M.İpşirli-M.Uzun, *DİA*, IV, 463, 464.

⁶⁷ Değişik konularda yazılan risalelerden oluşan Kâtip Çelebi'nin *Mizân'ül-Hak fi İhtiyâril Ehakk* (En doğruyu Seçmek İçin Hak Terazisi) adlı kitabı değerli bir eserdir. Tütün risalesi 40-47 sayfaları arasındadır. Sigara konusundaki risalesi günümüze de ışık tutabilecek önemli bilgileri içermektedir. "Tercüman 1001 Temel Eser"leri (No:145) arasında yayınlanmıştır.

açından gerek dünya ve gerekse ülkemizde sigara içmeme konusunda değişik kampanyalar yapılmakta ve toplu mekânlarda içilmemesi için kanunla yasaklamalar getirilmektedir. Bütün bu gayretlere rağmen sigara içme yaşı giderek azalmaktadır. Özellikle toplu taşıma araçlarında ve kapalı mekânlarda içilmemesi için kanuni yasaklamaların faydalı olduğunu yaşayarak gözlemlemekteyiz. Ancak bu konuda eğitime daha çok ağırlık verilmesi gerekir diye düşünüyoruz. Dinen haramdır demekle meseleyi çözmüş olamazsınız. Gerçi Cansız Hoca bu gün yaşasaydı ve sigaranın zararları konusunda ortaya konulan bilimsel verilere bakarak nasıl bir görüş dile getirirdi diye düşünmekten kendimizi alamıyoruz. Bu ifadeleri kaleme aldığı zamanda sigaranın zararları ile ilgili yayınları mutlaka okuduğunu tahmin ediyoruz. Ancak kendileri sigara ve nargile içerdi. Buradan hareketle Bahâî Mehmet Efendi ile de benzer özelliklere sahip olması nedeniyle ve aynı zamanda rint bir kişilik olarak sanırım görüşünde ısrar ederdi.

4.7. Piyango Meselesi

Piyango ile ilgili Mehmet Rüştü Günaydın'ın sorduğu bir soruya 1952 yılında şu cevabı vermiştir:

...

Hava Kurumundan alınan para diyorsunuz. Bu para maaş mıdır? Piyango ikramiyesi midir? Açıklamadınız. Açıklaydınız da cevapsız kalacaktınız ya? Efendi kardeşim. Pekâlâ bilirsiniz ki bunlar bize son asrın yadigarıdır. Bu meseleler hakkında ne metinlerde, ne fetvalarda bir kelime tesadüf etmek imkânı yoktur. İctihadi mesail arasında yer alacak meseleler müçtehitten yahut varsa içtihat makamını işgal edenlerden sorulur. Arkadaş meali malum hadisi şerif helalin de haramın da açık olduğunu anlatmaktadır. Açık olmayan hükümlerin de kadrosu beştir. Şüpheden kaçınmanın da İslam içtimai heyetinden kime mal edileceğini tabi bilirsiniz. Selam ve hürmetler.(EK 5)

Cansız Hoca, içinde bulunan çağın getirdiği meseleler üzerinde düşündüğü görülmektedir. Piyango ile ilgili fıkıh kitaplarında herhangi bir bilginin bulunmadığını belirterek bu meselenin yirminci asırda ortaya çıktığına dikkat çekmektedir. Ancak bu konuların açıklığa kavuşabilmesi için içtihad makamında bulunanların çözüm üretmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Herhalde o zamanlar kendilerini bu konuda fetva verebilecek konumda görmüyordu. İctihat makamında olanların ortaya koyduğu görüşün güvenilirliğinin daha geçerli olacağı düşünüldüğünde bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yetkili olduğunu söylememiz mümkündür.

Günümüz âlimlerinden bazısı piyango, spor-toto gibi tertip ve oyunlardan her ne kadar bazı tesis ve hayır kurumlarının da yararlandığı ileri sürülürse de kumar oynamanın hükmünü içerdiğinden bu şans oyunlarını haram kapsamında görmektedir.⁶⁸ Bazısı da kumarın yasaklanmasındaki Allah'ı zikretmekten alıkoyma, şeytanın aralarına kin ve düşmanlık gibi kötü fiilleri koymasını illetlerinin piyangoda bulunmadığı için haram kapsamında görmemektedir.⁶⁹

Aslında Cansız Hoca'nın daha sonraları kendisiyle yapılan söyleşilerde ifade edildiğine göre görüşünün piyango haram olmadığı yönündedir. Herhalde 1967 yılıydı. Bir şahıs Cansız'a, "milli piyangodan çıkan para haram mıdır?" diye bir soru sordu. Esprili bir şekilde, "çıkarsa al da ye" diye cevap vermiş. Konu açıldı ve faize geldi. Bu konuda şu ifadeyi kullanmış: "Bu günkü faiz, Kur'an'daki faiz değildir. Ben bu fetvayı veririm ama gelecek saldırılara göğüs germek zorundasınız." O sıralar yetmiş beş yaşlarında idi ve prostat rahatsızlığı nedeniyle de sağlığı yerinde değildi. "Onunla uğraşacak gücü kendimde göremiyorum. Çünkü çalışma bir manada ekip işidir. Çetin meseleler tek başına zor halledilir. Kaynak lazım ve emek

⁶⁸ Karaman, Hayrettin, *Günlük Hayatımızda Haramlar Helaller*, Nesil Yay., 135,136, İstanbul, 1981.

⁶⁹ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C.1, 376,377, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988.

sarf etmek gerekir. Gelecekte yetişen âlimler bu mesele ile uğraşsınlar.” diye cevap vermiş. İşte düşüncelerini yazmamasının nedenlerinden biri gelecek saldırılardan çekinmesiydi. Kendisi çok öfkeli bir adamdı. Cevap vermesi gerekiyordu. Ayrıca madde konularda olduğu gibi diğer konularda da bir eserim olsun, geleceğe bir şeyler bırakayım endişesi içerisinde olmamıştır.⁷⁰

SONUÇ

Din âlimi Mustafa Cansız'ın hayatı ve dinî görüşlerini belge ve bilgilerin ışığı altında ortaya koymaya gayret ettik. Bu itibarla bazı hususlara önemine binaen dikkat çekmek isteriz.

Of, Trabzon'un Fatih Sultan Mehmet tarafından 1461 tarihinde fethedilmesinden yaklaşık yüz sene sonra, Maraşlı bir Müslüman Türk âlimi olan Osman Efendi bu yöreye gelerek, Of'un en saygın papazlarıyla günlerce dini tartışmalar yapmış ve ekserisinin İslam dinini kabul etmelerine vesile olmuştur. Bunun sonucunda ise yöre halkının çoğunluğu Müslüman olmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin iskân politikaları çerçevesinde Müslüman Türk ailelerinin bölgeye yerleştirildiği de bilinen bir husustur. Bu politikanın da yöre halkının Müslümanlaştırılmasında önemli etkileri olmuştur.

Yörede yaklaşık üç asırlık bir geçmişi olan medreseler, bölge insanının eğitiminde etkin rol oynamışlardır. Bu itibarla geleneksel medrese eğitiminin uzun süre disiplinli bir ortamda sürdürülmüş olması nedeniyle sosyo-kültürel yapının oluşumunda dinin etkisini güçlü bir şekilde görmek mümkündür. Din duygusu gibi güçlü ve manevi bir otorite, toplumun refahı ve mutluluğu açısından tarihin hemen her döneminde önemini koruduğunu söylememiz mümkündür. Bu itibarla günümüz ve geleceğin toplumunun inşasında sağlıklı bir din eğitiminin verilebilmesi, üzerinde önemle durulması gereken bir konu oldu-

⁷⁰ Günaydın, Mehmet, *Cansız Hoca*, Heyamola Yay., 103,104, İstanbul, 2007.

ğunu belirtmek isteriz.

Mustafa Cansız Trabzon'un dönemi içerisinde bir ilim merkezi olan Of, günümüz Dernekpazarı ilçesi Kondu Mahallesi'nde dünyaya gelmiş ve o ortamda yetişmiştir. Medrese tahsilini meşhur müderris Gargar Muhammed Müslim Efendi'den tamamlamış ve icazet almıştır. Bunun haricinde hiç kimseden ders almamıştır. Çok zeki ve bitmek tükenmek bilmeyen okuma ve araştırma merakı vardı. Din ilimlerinin yanı sıra özellikle felsefeye ilgisi üst seviyedeydi. Şair ve aynı zamanda mizahi yönü de oldukça güçlüydü. 1928-1949 yılları arasında Of ilçesini temsilen İl Genel Meclisi üyeliği ve daimi komisyon üyeliği görevini yürütmüştür. Bu esnada din ilimleriyle meşgul olmayı sürdürmüştür. 1949 yılında Diyanet İşleri teşkilatında vaiz olarak görev almış ve bu vazifesinden 1970 yılında emekli olmuştur. Cansız Hoca görevi esnasında özellikle altından çıkılamayan dinî meselelerde görüşüne başvurulana bir konumdaydı. Farklı fikirlerinden dolayı sevenleri olduğu gibi sevmeyenleri de olmuştur. Geleneksel anlayışa aykırı fikirlerinden dolayı bazı meslektaşlarınca dinsizlikle bile itham edilmiştir. Ancak bunu söyleyip yayanlar hiçbir zaman karşısına çıkıma cesaretinde bulunamamıştır. Büyük emek vererek yetiştirdiği en gözde öğrencisi Prof.Dr. Yaşar Nuri Öztürk'tür.

Dini konularla ilgili açıklamalarına bakıldığında ilmi bir disipline sahip olduğunu görmekteyiz. Sorulan herhangi bir mesele ile ilgili olarak öncelikle muteber kaynaklara giderek konu hakkındaki görüşleri ortaya koyduktan sonra bunları adeta tenkit süzgecinden geçirip daha sonra kendi tercihi veya yorumunu aktarması takdir edilmesi gereken bir tutumdur. Yer yer çoğunluğun kabul ettiği görüşün dışına çıkarak hiç çekinmeden fikir beyan etmesi aykırı bir kişi olduğunun kanıtı olarak değerlendirilebilir. Zira bizde daha ziyade kaynakların ortaya koyduğu görüş kabul edilir ve mesele o şekilde halledilmeye çalışılırdı. Bunun haricinde Hoca'nın fikhî meselelerde kolay olanı tercih etmesi ve toplumun yararından yana olanı

benimsemesi dinin özünü yakalama açısından önemsenmelidir.

Özellikle aya çıkma meselesiyle ilgili olarak Kur'an çerçevesinde takındığı tutumdan dolayı hayretimizi gizleyemediğimizi belirtmeliyim. Zira pozitif bilimlerin ortaya koyduğu değişken verilerin Kur'an ayetleriyle açıklanmaya çalışılmasına karşı çıkmıştır. 1959 yılında Trabzon'da konuyla ilgili dile getirdiği ifadeler dikkat çekicidir: "... **Ben Kur'an'ı, beşerin ahlaki selametine kâfi, ilahi, mukaddes bir kitap tanırım. Bu imanım bende elli senelik bir rusûha sahiptir. Ben hiçbir zaman, beşer müspet diye adlandırdığı fizik, kimya gibi ilimlerin formüllerini, kozmoğrafya, coğrafya, bunlara benzer tebdile tabi, zamana mahkûm kıymetler taşıyan bilgilerin nazariyelerini Kur'an-ı Kerim ile ispata yeltenmiş bir Müslüman olmak istemedim... Hulasa: Kur'an'ın, fanilerin fani bilgilerine alakası yahut işareti ispat veya tebyin için değil beşeri aklın kıymetini göstermeleri ve beşere verilen aklın şükran borcunu ahlaki takviye için tahakkuk ettirmektir. Kur'an'ı fani değişen bilgilerle ilgilendirmek onun bekasına, değişmezliğine taarruz sayılsa yeridir."**

Bu düşünceler kanaatimizce iyi bir araştırma ve derin bir muhakemenin sonucudur. Keşke Cansız Hoca'dan gereği gibi istifade edilebilseydi. Din bilgini yetiştiren bir kurumda öğrenci yetiştirmiş olsaydı herhalde günümüz Türk toplumunun dini yapısının çok daha farklı bir konumda olabileceğini rahatlıkla söyleyebilirdik. Gereğince takdir edilmediği gibi kendilerini takdir edenlere de maalesef iltifat etmemiştir. Nitekim Prof.Dr. Osman Turan'ın kendisini Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'ne alma girişimlerini bile önemsememiştir.

KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL, Mehmet, **Kur'an-ı Kerim'in Tecvid ve Tilaveti**, Ekev-Kültür Eğitim Vakfı Yay., 2. Baskı, Erzurum, 2001.
- ALBAYRAK, Haşim, **Of ve Çaykara**, 1, Cantekin Matbaası, Ankara, 1986.
- _____; **Oflu Hoca Kavramını Oluşturan Din Adamları**, Sahaflar Kitapsarayı, İstanbul, 2008, 114-117.
- ALBAYRAK Sadık, **"1914 Yılında Trabzon Medreseleri ve Çaykara'da İlmî Hayat"**, *Çaykara'nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu-I*, 16-19 Temmuz 2002, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon, 309.
- ATEŞ, Süleyman, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, 1-11, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991.
- _____; **Kur,'an-ı Kerim ve Yüce Meali**, Yeni ufuklar Neşriyat, İstanbul, Tarihsiz.
- AYDINLI, Abdullah, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, Hadis Maddesi, Timaş Yay., İstanbul, 1987.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, Milliyet Yay., C.2, İstanbul, 1986.
- CANSIZ, Mustafa **"Of Kazasının Umumi Tarihçesi"**, İnan, Trabzon Halkevi Kültür Dergisi, Yeni Seri Sayısı: 38, Mart 1948, 11-14.
- ÇAM, Nusret, **Türk ve İslam Sanatları Tarihi Ders Notları**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Erzurum, 1986.
- DÜZENLİ, Yahya, **"Mandan Hoca'dan Günümüze Ofli Hoca: İronik Şablonun Ötesi"**, *Temel Kimdir*, Editör: Ömer Asan, Heyamola Yay., İstanbul, 2006, 92-129.
- El-Hac Mehmed Zihni, **Nimet'ül İslam**, Ergin Kitabevi, İstanbul, 1959.
- ESED, Muhammed, **Kur'an Mesajı Meal-Tefsir**, 3 C. İşaret Yay., İstanbul, 1999.
- GAZALİ, **İhyau Ulumiddin**, Terc. Ahmet Serdaroğlu, I-IV, Bedir Yay., İstanbul, 1989
- GÜLLÜCE, Veysel, **Bilimsel Tefsirde Usul**, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2007.
- GÜNAYDIN Mehmet, **Karadeniz Güneşi Re'is'ül Kurâ Mehmet Rüştü Aşikkutlu'nun Hayatı ve Din Eğitimi ve Öğretimine Katkıları**, Selçuk Ofset, Kahramanmaraş 2004.

- ____; **Cansız Hoca**, Heyamola Yay., İstanbul, 2007.
- ____; **“Of Medreselerinin Tarihi Fonksiyonelliğine Bakış”**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl:6, Sayı: 12, Temmuz-Aralık 2008, 101-136.
- ____; **“Reisu’l-Kurrâ Mehmet Rüştü Aşikkutlu’nun Kur’an Öğretimine Katkıları ve Dini Görüşleri”**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl:6, Sayı:11, Ocak-Haziran 2008, 121-154.
- GÜNDÜZ, İrfan **“Ahmet Ziyaeddin Gümüşhanevi”**, *DİA*, 14, İstanbul, 1996, 276-277.
- İBN-İ ABİDİN, **Reddü’l-Muhtar Ale’d-Dürrü’l-Muhtar**, Trc. Ahmet Davudoğlu, Şamil Yay., İstanbul, 1982.
- İPŞİRLİ, Mehmet, **“Dersiâm”**, *DİA*, 9, İstanbul, 1994.
- İPŞİRLİ, Mehmet- UZUN Mustafa, **“Bahâî Mehmed Efendi”**, *DİA*, 4, İstanbul, 1991.
- KABAN, Engin, **“Hasan Rami Efendi ve Çaykara Sosyo-Kültürel Hayatına Etkileri”**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1997.
- KARAMAN, Hayrettin, **Günlük Hayatımızda Haramlar Helaller**, Nesil Yay., 135,136, İstanbul, 1981.
- KATİP ÇELEBİ, **Mizanü’l-Hak Fi İhtiyari’l-Ahakk**, Yayına Haz. Orhan Şaik Gökyay, Tercüman 1001 Temel Eser, No:145, İstanbul, 1980.
- KIRCA, Celal, **Kur’an-ı Kerim’de Fen Bilimleri**, Marifet Yay., İstanbul, 1989.
- KİRMAN, M. Ali, **“Din Değiştirme Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım”**, *Dinî Araştırmalar*, C.6, Sayı 18, Ocak-Nisan 2004, 80.
- MEHMED ZİHNİ, **Nimet’ül İslam**, Ergin Kitabevi, İstanbul, 1959, 67-79.
- MEEKER, E. Michael, İmparatorluktan Gelen Bir Ulus Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz’de Osmanlı Mirası, Çev. Tutku Vardağlı, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2005.
- MUHYİDDİN NEVEVİ, **Tecrid-i Sarih Tercümesi**, 6, 416, *DİB*. Yay., 7. Baskı, Ankara 1984.
- ÖKSÜZ, Hikmet, **“Tarihi Seyir İçinde Çaykara”**, *Çaykara’nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu-I*, 16-19 Temmuz 2002, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon, 2005, 17-44.

- ÖZEMRE, Ahmet Yüksel, **Kur'an-ı Kerim ve Tabiat İlimleri**, Furkan Yay., İstanbul, 1999.
- SARI, İbrahim, **"Tarihi Süreçte Eğitim-Öğretim"**, Geçmişten Geleceğe Çaykara Dernekpazarı Tarih-Toplum-Kültür, Çaykara ve Dernekpazarı Kültür Yardımlaşma Cemiyeti Yayını, Hazırlayanlar: Hasan Hüsnü Durgun-İsmail Sarı-Orhan Durgun, Seçil Ofset, İstanbul, Aralık, 2005, 121-155.
- ŞİMŞEK, M. Said, **Günümüz Tefsir Problemleri**, Esra Yay., Konya, 1997.
- TRABZONLU Şakir Şevket, **Trabzon Tarihi**, İmran Matbaası, H.17 Şaban 1294/M.1878.
- UMUR, Hasan, **Of ve Of Muharebeleri**, Güven Basımevi, İstanbul, 1949.
- _____; **Of Tarihi**, Güven Basımevi, İstanbul, 1951.
- ÜNLÜ, Demirhan, **Kur'an-ı Kerim'in Tecvidi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1993.
- YAVUZ, Yunus Vehbi, **Çaykaralı Hacı Hasan Efendi**, Birinci Kitap, İHVAK Yayın No: 004, Hacı Hasan Efendi Külliyyat: 04, İstanbul 2004.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, **"Bakkalzâde İsmail Hakkı"**, *DİA*, IV, İstanbul, 1991.
- _____; **"Dursun Nuri Feyzi Güven"**, *DİA*; 14, İstanbul, 1996.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, 1-9, Eser Kitabevi, İstanbul, 1971.
- YILDIRIM, Arif, **"Kondulu Yusuf Şevki Efendi"**, Çaykara'nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon, 2005, 572-576.
- YILDIRIM, Cemal, **Bilimin Öncüleri**, Tübitak Yay. 11.Basım, Ankara, 1998.

EK: 1

۱۵۱ تا ۱۵۸

- ۱ -

عزیزم! اینجی یازده بی، سون جابیز برنامده بولمقنده آیی قویتمده. بولمقنده
 نزه مندریم. هوند برخی یازده، کزیده بولمقوردهم، کفادوسوم.
 دینی کیمه خبری نتر قایقین لیب ایسه تاق ایتمده، یاخورد
 اولوتتمده.
 برخی سواللا اوزه منده برار دور ایتمده فقط اورتلی سواللی
 بریایه مکنی جابلاندرمانه دورنده قالا جعفر، سولومارده قفلا
 یورمقورده، کالیم قدرتم ده دور ایتمده.
 «رعه»، سوره سنک لیک آیت کویسی بئرک آیه لیمک اعطای منغ
 ایجوری؟ دیک ایسور سندر کهوت. «کشاف» ده اورتک ایزنده
 یوردیه مفرک بونظم جلیله ویردکاران مضاصره صله دکلم، دلا
 لت نوزمانسک لره لمان بریم بولمقورده بئرک منغ ایدیور لیمده.
 بو مفرک آیت آماج بولور ویردکاران منغ تورده: «ان انسه وجهه
 خولولون! بنم الهه قضا منن قانجامی، ملایق منن، کولک منن، خالق بولور
 نوزمن یورن صا دیسمای می طاسار لیور سید! کوشتر بئرک یازده،
 هفتد هیکسان سندر که سوزده اورت نه کوزر؟ اورتک الیه
 قورده کورک، آیت بوقادار. تور کلسوره یلدیک بو قشردن آیت
 کویس بئرک آیه کیده یالمن بی بیک ضعیف بر دلالت طرزله
 منغ ایدیور دینه بولور. بو دلالت ده کشاف الهه آقاردا سندر
 قانع بولمقورده دلالت. آیتک صراحت منن آلیناه بولمقورده
 یا کلسور م خوزارن بو آیت ویرکده بر منن الهه آیت کویس نیک
 کلسور منن بولمقورده، بولمقورده خوزارن قور تار ماره اعطای منغ
 محرم اولدین افظا. ایدن، آخرت کصوب بر جاکده. بو تقدیرده
 بئرک دنیاده کولکله نفوذ ایده بولمقورده بولمقورده منغ ایتمده.
 مفرک کشافک یالمن بولمقورده بولمقورده آیت کویس آقارده منغ اویقون
 اولدین قبول ایدر سارک سوره «نحل» ک سورده اللمره
 کویس، کولمقورده، منغ کویس، آیی، کیزایندن، یالمن بولمقورده الله اولمقورده
 منغ اولمقورده، مألنده [و حزن لکم اللهد النهار والشی والقم والجیم منجات
 بامره آلییه، نظم جلیله، بولمقورده بولمقورده بولمقورده جلیله یازده بر
 آقارده صا صاب اولان دین بولمقورده آیت کویس که سوره جائیه منغ
 بولمقورده آیتده اذکاره ن دینه جاز بولمقورده

بشکرت دینیه جانن سوره «رحمة» ده کی آیت کریمه تک حاکم اخره
مضمودر دینیا به سأل دکلمه . دینیا به ده تکمیل ایدیلر
سوره کلون درج ایدیلر ایینه ویریم، رهنن اجهلادینن ادرته کی
آیت کریم اله مناقصه حالنده بوللور جوده سوره تک الله امرینه
مخادلان کجول الله بتره محضاکدر حاکم ویرکده در بترک
نفوذی اولمایان یرده بترک معناسن قالمی .
قرآنک آریان مناقصه اولامان مناقصه اجمازه مانغ در -
الله کلامی بندن مزله . بجه : سوره «رحمة» آیه
کدیله ایکن استدلال کجور لیدر قرآنک دیر آیتیم مناقصه
میدان فیده تک بر دوروم قد شینه قالمی، العیاذ بالله . . .
اضالمیم ایوقار ده کی اجهلا مامدن بجه بترک آیه کیده بیله
دایر دلیل آراستیران برین اولدیم حاکم دیم بجه بوغاصده
نصفه، نه ده قیبت برقراره صاحب دکلم، بوغاصده برقراره
دارمانه ایته سیم مبارک قرآنک مبارک خایم آیتیم
بیله ایکی بر یوک اجمیم . بجه قرآن بترک اخلاقی ملامت کاند
الله، صفت بر کتاب تا بیریم، بو ایمانم بنده الله سنک بر
سوفه صاحبدر . بجه بجه زمانه، بتره قیبت دینیه آدلاندیردین
بترک، کیمایی حالکاک قوز موللین، قوز موللر ایضا، بجه ایضا، بولده
بترک بیدتم تابع، زمانه کلوم قمتد طاسمانه بیله ایکن نظر
قرین قرآن کریم ایله اجمانه یا شمه بر قلمانه اولمانه ایستیم
بیریلو دقتیه طومنه اهل سنت مفرکین یوم دکلمدر .
له مفراد دن توارت ایدیلده «بالدرام» تقریر قبول ایدن
مفرک قرآنده حکمانک، بیله بترک آدی کجیم «بطلیوس»
«بطلیوس» آدیله کجیم، ترجم ایدیکه «آسترونومی» یا خود عالم
له بجه ایکن آیتیم قرآنک کلرین تالیفه اوکرا شیب دور دور کجیم
دور دور کرده ناولدی بجه بترک افکار اولان بودر .
غالبه، قور نیوه آدنده کی آیه لکیت عالم بر قایع علم اول

بگویند زده حکایت ابراهیم او لکن عالم تمامه ابراهیم ایدر
 برین باقی بقا بر آستون عالم قور در سوره بزم مخفی زان
 و اصاب مغرک بطایفه قرآن انبیا کتب استکمال او حکایت
 نه با اجزای قرآنی ده یا در یکی یا در غیره او بطایفه نظر لرین
 یا افکامی قالا جائز، بویسه او نکلون آری بایسته خالیکه نکت
 نظر لرین باقی بقا بقا قرآن ایدر بو کافرت ده بو کون ایچون
 دخترو قبول ایدر بینه نظر لرین انبیا قالیسایچی؟ بوسی
 حکایت بوسی خانیسه... درایت نظر لرین قرآنی کلام حکایت
 حکایت نظر لرین اجانده قولایجاد ایدر او کونک فیضی
 ده قبول ایدر او کونک دلمون لرین قرآنی بولایله یار دیم ایچک
 اینه دیر اینه آری کونک فیضی «لا دیر» فیضی ایدر بیاید
 کی «لا دیر» نکت ده بو کونک فیضی کلام یارینه بیاید اجان
 کیم تأصیه ایدر بیکور؟ خلاصه بوسی ایجاد لرین، بوسی
 حکایت قرآنک مقولیت ساهک کونکده بینه دخترو بولایم
 بو دخترو دیم، بیه ارن بینه ارن هرک بر حکایت بینه
 ایدر بر کتاب نظر لرین هرک ایدر نکتان نکتان سید لرین
 محکم سنده ادر کونک فقط ادر اصهار لادم ده هرکون
 نکتان خلاصه بوزانک فانی لورک فانی بیاید لرین هرکون
 انبیا و بایسته ایچک ده بوسی حکایت کونک کونکده
 و بیره بیره حکایت کونک بو بینه اخلاق تقوی ایچینه
 کتفه ایدر کلام... قرآنی فانی، ده کتفه بیاید لرین ایچک
 لدر ک ادنا بقا... دکتور کتفه نکر صابیل
 بریدر... اما در جنب، یا بینه، کتاب بینه بینه در دیر
 جنب، یا بینه ادر، بینه دکتور... بینه تقوی ایچینه ده
 نظیر او با تا - سینه

EK 2

کرم خدیجه
 صدق صدره : جواب : قرینه کدی کرمی
 « صدیق آدی : عبدالنہ نایین تک کتابی
 بزم ادکار کده بلک بولونما - فقط بزم
 صحن جان کویف افند خت کتابی
 وار در نه کتابک آیه جریں ده بریا
 مکالم با شیخ : « صدیق : دیور : فطی قوی
 و قوما سن بیام به عربی غیر مللک ده کی بهمان
 عرب کرجا من کنگدی کی ، من تجریدم دیورہ آرد
 اندک صدقہ طرتلورن من بولون آستان فصاحت
 عیب ایدن بددیادہ یا با کجا کی صدقہ آرد
 دتر دینہ کجی بولت یا با کجی مللک زین ازلون کی
 قونر سامان زوقا زار آرتون یا با کجی صبر
 کرم ملان دتر دیور ادر تک زرد وندہ دیور
 رتہ ارمایا به بر آیلہ ملان صدقہ ارمایا دتہ قرآن افاد
 دتر دتہ : « طریقه : کرمی « صدیق : صدقہ : فتوحه من لها
 آتق کتاب دن ادرین تمامه فلر ده کرمایورم . ایک ادج
 ماخذ کونستند : فلر ده « صدیق : « صدیق : « صدیق :
 عرب ادر کلا مللک کی صدقہ : « صدیق : « صدیق : کونستند
 نازک کجی بولر بینه باطلید او آدامه بریا بولر
 ادر سوزا : آرتون صدقہ : « صدیق : « صدیق :

EK 3

(NİMETİ İSLÂM DAKİ SUREHİN KERAHAT MES'ELESİ mezhebimizce tamamen doğrudur. Me'rakülfalahın ikmalini tafsilânen açıklamıştır. Namazda okunacak ayet miktarı hakkındaki meseleye gelince: adigeçen kitabın serhiyle birlikte açıklaması şöyledir: Namazda kıraat farzdır. Muayyen olarak kıraat için hiç bir ayet gösterilmemiştir. Namazda herhangi bir ayet okunursa farziye ifa edileceği imami'zâm'ın muhtarıdır. Namazda okunacak ayetin uzun olmak üzere bir yahut kısa olarak üç ayet olması da İmameynin ihtiyarıdır. Bunu biliniz sunuz. Adigeçen kitap ayetin harflara taksimi üzerinde şöyle bir açıklama yapıyor, Ayet bir kelime olur () , Bir harf olur () iki harf olur () daha fazla olur () , bu ayetlerin herhangi birisiyle namazda kıraatın caiz olduğunu ~~birincix~~ KUDURÜ söylemektedir. Bu takdirde ayetlerin teşkilindeki harfların sayısı bahis mevzu bence olamaz. Ayetlerdeki harflerin 8, 18, 31 gibi rakamlar'la kayda alını tutulması yine bence bir takım mütefakkihlerin mes'ele çözetmekteki hatalıklarının ifadesidir. Halebi'nin ZELLETÜL'KARI bininde Kur'anikerim harflerinin kıraat esnasında tebdili veyahut ta'yiri mahat kılanın fakih olduğu takdirde namazının iadesine, avamdan olduğu takdirde cevaza ile namazının fetva verileceği müteahhirin ülemamızın kabul ettiği bir keyfiyettir. Arakat serhi Hadika'da İ. Arap olmayan alimlerin de namazlarının cevaz kadrosuna girmesine imân görülmüştür. Artık kolaylık sahasının ne kadar geniş olduğunu takdir size düşer. Selâmlar.

Mustafa Ansız,

EK 4

سوال فرده سلم

ح

۱/۲/۱۹۴۴

ما در این کتاب، سوالاتی که در حرم مطهر حضرت امام خمینی (ره) در
 مورد تفسیر آیه «وَالْحَالِقُونَ الْفِئْرَةَ» [اول انسانها آنست که حلقه فیره را در جمیع العبا
 دانستند] = عبادتگاه گوسفند و گوسفند را حلقه فیره میگویند باقی
 مال اینست انسانها آنچه بر عهد [عبارت میشود] .
 قالون: نافه حجیت اولو برین آنچه یا بیا مان توایی
 او، نولر آنچه نالی ایده جک باقی بر نافه نیک
 یا با سنده فاعلک اختیار من طالعده، ایتمه دین
 خیر یا با بیا بیا بر بولده بر بوج یا با نیک بیجی دین
 اولیا یا جیفن شکر زد
 لطف نافه حجده بر داده کدیند از بیزه، یورد دیند از بیزه
 فاعل اول مؤسسه لره تیرجده بولغانه در لی خوبلو
 بر خیر اول جیفن ایجا نیدم
 ... شوزم: زده فاکانه نوزره در، باقی سنه
 سوالات صلاحیت زده عاانه د -
 امام صفا دره نعلای کتایب صاحب و فحارث
 التوازل، آدل از زده نعلای کتایب صاحب
 اولو برین بار رشتن با کتایب صاحب بر تو ل نظامه
 ایله فرضیت عاز اولو در حجیت ایله اولو برین ایفیلد
 آفده در، سوکت دسلامه

بنا کتایب صاحب کتایب کتایب...

عبدالمجید...

EK 5

بر طایف اگر باز بگذر نفق بونا فقه صلا حفاک هیئند ه فاکه
 کوه لک دیا در سه مدله ذوالک «درعی» التزم ای نکل
 از یاد لک بونا کتابت علم خطاب ای دیار . خواص ای کوه
 روز اینز کون بار این صلا ایلم توتون عقیده خاطر به طاک مانده
 کاتب طیفک «میزان الطبعی ایضا - الاعداد آدندوک تلمیه بو اثر ردیم
 باصاکبه فقه نکل ناد . د . نه یازمان ده بولنوز . هائی موصوم
 ذکی ، ادیب بروج الاسلام بکون ع ۱۰۳۱ ده تولد .
 هواتر مذن الفان بار ادیب ستار بو با - ا معاصه صدره یا فقیر اکرم
 مد - بی ایضا امارت ایضا ایله بکونده بونا بزرگالا صاند بکونام
 اندی کرده بی ایضا ایله بکونده بونا بزرگالا صاند بکونام
 بو ستار عقیده بکونده ، زقوی اردو بکونده بکونده بکونده بکونده
 ایضا دن سائل آتیشور آلا جان سله بکونده بکونده بکونده بکونده
 مقام ایضا ایضا دن صور دوری آقا قاسم مالی معلم حدیث شریف
 طلالک ده ایضا ده ایضا اولرین آلا تاننده د . ایضا اولرین
 طاکرک ده قادی بکونده بکونده بکونده بکونده بکونده بکونده
 بکونده بکونده بکونده بکونده بکونده بکونده بکونده
 م. Lamy

EK 6

- ۶ -

آیت و حدیث ثابت بر ماوردیه اولان جنازه نمازین عهدن صورته
واجب اولان برخصه کظام اولدین ایجه اسلام تاریخک بیا
کوره خدیجه نك جنازه مراسم طرفک جهلاکت دورته عاید فراسله
ایله این قبول ایتمک ایجاب ایدر . « تاریخ عهدن » ۲۲ لاجم تو یاریم
دخول نك سخن ضامن . [وقال صاحب الصفوة] و نزل رسول الله علیه
الصلاة والسلام (فی عفرتها) و لی یلکه برصد سنه الجنازة الصلاة علیها [صفوة
صاحب جناب پیغمبر خدیجه نك فراتیم نیند او زمانده جنازه نمازین قایلانه
اولور ایجه اسلام بر عادت دکلمس . ۲۲ دیتد .
« زبیر اهلین کروه دن » توفیت خدیجه قبلان تفرصه الصلاة « عبادتک سنه تاریخ
هنیک صله ایتمک . ۲۰ سخن کیم سنده یازیکید . بوشا کوره خدیجه
نك جنازه سنلن ظهورن دفنه ایدر . سکت
رسم سنلن کمالی صرام اولور کیم بوت فکرون طایمان ، عجم طایمان برصم دیکد
یفن اویلا بریکه سینلن طول ، عرضده لجمه کی اوج بیدی حادی
برصم اولاجاتد . برصمده ایسه خاییده ماخذ اولایلو . بورده
ایسه خاییده غیر ایله قائم رساله صله ایجه کراهن ضامنده یو بوکا
کوره کاغذده کی غیر کلام کورنکمه رساله ، صوبه ، آینه ، عکس ایله
کراهن مکن اولایله قاد . و ده در ، صرام مکن اولانده
« ذات الحج » اولان و یوق مکن ایدر .
و نکاه سنلنک نصاب خایمان ده کور یوضونک بویوک حکم حاکمی
حاکمه مناسب بولویوم لفظاً او رایه یاتد .
فق سنلنک صورته یوق سنلنک « جنبه » و « نذر » موزونن تکیل ایلمک
در ضمه ایدر یورم . اسلامی جارنده کوصالک صائینده کار حدس
پرزده اون الی اوتتدر . یونلر دن قضا کی نذر ، جنبه . آکینان
فضله لایرادی شردعه . صائیک عرضده ایدر کیم صایه بتلا
والله هبوتک ضروری اصیبا جنم ورمک و صفتن حاکم
صائیندن اکی قوتدر که دو خوردن دو خوردن اصفا و کور . بولقلده
فتنی سنلن بوزده مبرود د . « مانعی » ، « در » و کرحادی کون
منترج قیلا جانده درجده موزونلر آچینلامانده در .
سنن کوصله اسلام ، کیمائی تقدیم ایدریم افضل
M. Cansız